

Tefsir Araştırmaları Dergisi
The Journal of Tafsir Studies

مجلة الدراسات التفسيرية

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/tader>

E-ISSN: 2587-0882

Cilt/Volume: 7, Sayı/Issue: 2, Yıl/Year: 2023 (Ekim/October)

Bakara Sûresi'nin 121. Âyeti Tam Olarak Ne Diyor?: Mübhemât Analiziyle Otantik Anlamın Tespitine İlişkin Bir Deneme*

What Exactly Does 121st Verse of Sûrat al-Baqara Say?: An Essay on Determining the Authentic Meaning Through Analysis of Mubhamât

Muhammet ABAY

Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Temel İslam Bilimleri, Tefsir Ana Bilim Dalı
Doç. Dr., Marmara University, Faculty of Theology
Basic Islamic Sciences, Department of Tafsir
İstanbul, Türkiye

abay@marmara.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-2209-5069>

Makale Bilgisi – Article Information

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi/Date Received: 19/07/2023

Kabul Tarihi/Date Accepted: 06/10/2023

Yayın Tarihi/Date Published: 30/10/2023

Atıf / Citation: Abay, Muhammet. “Bakara Sûresi'nin 121. Âyeti Tam Olarak Ne Diyor?: Mübhemât Analiziyle Otantik Anlamın Tespitine İlişkin Bir Deneme”. *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 7/2 (Ekim/October, 2023), 508-537.

<https://doi.org/10.31121/tader.1329763>

İntihal: Bu makale, intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism detected.

Bu makale Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisans (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC).

Yayıncı / Published by: Ali KARATAŞ / Türkiye

* Bu makalenin vücut bulmasındaki katkıları için kıymetli meslektaşım Prof.Dr. Ömer Kara'ya teşekkürlerimi sunarım.

Öz

Bakara Sûresi'nin 121. âyeti, mübhem kelimeler sarmalında farklı anlam takdirlerine konu olan ve maksadı tam olarak anlaşılmayan bir âyettir. Âyetteki “ellezi” ism-i mevsulü, “el-kitâb” kelimesi, “ülâike” ism-i işaretleri ve âyetin farklı kısımlarındaki müfred müzekker gâib zamirleri (hüve/hû) mübhem lafızlardır. Her birinin neyi karşıladığı açık değildir. Âyetin müstakil bir âyet olması fikriyle öncekinin devamı olduğu fikri de başka bir karmaşayı getirmektedir. Âyetin kimin hakkında indiğine dair farklı rivayet ve görüşler de bu farklılaşmayı derinleştirmektedir. Bu yüzden de müfessirler, her biri için farklı vecihler sunmakta; bu vecihlere göre de âyetin anlamı farklılaşmaktadır. Makalede öncelikle ilgili mübhemlere başlangıçtan bu yana nasıl takdirler yapıldığını, dolayısıyla da âyete nasıl anlam verildiğini görme açısından müfessirlerin açıklamalarının bir tarihsel gelişimi çıkarılmıştır. Aynı zamanda bununla müfessirlerin âyetin tefsirine dair farklı yöneliş ve tavırlarını da görmek mümkün olmuştur. Akabinde bu açıklamalardan hareketle âyetin hangi şekillerde açıklandığının haritası çıkarılmıştır. Sonra ilgili âyette geçen benzer ifade ve içerikler Kur'an bütünlüğü içerisinde incelenmiş, mübhemlerin tespiti bağlamında sebep-i nüzul, siyak-sibak (bağlam) açısından irdelenmiş, âyet bir bütün olarak gramatik açıdan tahlil edilmiştir. Sonuçta âyetteki mübhemlerin takdirleri, sebep-i nüzul, nüzul bağlamı, âyetin siyak-sibakı, âyetin gramatik yapısı ve Kur'an bütünlüğü ışığında âyetin otantik anlamı tercih edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir; Mübhemât; Takdir; el-Kitâb; Tilavet; Sebeb-i nüzul; Siyak-sibak.

Abstract

121st verse of Sûrat al-Baqara is a verse that is addressed to different meanings in the spiral of ambiguous words and its purpose is not exactly understood. “Alladhî” (relative pronoun), “al-kitâb” (definite noun), “ülâika” (demonstrative pronoun) and “huwa/hû” (pronouns) in the verse are ambiguous words. It is not clear what each corresponds to. The idea that the verse is a separate verse and that it is a continuation of the previous one brings another confusion. Different narrations and opinions about whom the verse is revealed also deepen this differentiation. For these reasons, commentators offer different meanings for each of them. Therefore, the meaning of the verse differs according to these types of meanings. In this article, first of all, a historical development of the explanations of the commentators is drawn to see how the related ambiguities have been clarified and thus how the verse has been given meaning since the beginning. With this historical process reading, at the same time, it has been possible to observe and see the different methods and attitudes of the commentators towards the interpretation of the verse. Then, basing on the interpretations of the commentators, a map was drawn up in which ways the verse was explained. Subsequently, the Qur'anic uses of some expressions in the relevant verse were examined with in the integrity of the Qur'an, in order to clarify the meaning of the ambiguities, the relevant verse was analyzed in terms of its reason of revelation (sabab al-nuzûl) and context (siyâq and sibâq) and the verse was analyzed grammatically as a whole. As a result, authentic meaning of the verse, in the light of the clarification of its ambiguity, its reasons of revelations, context, and the grammatical structure and unity of the Qur'an, has been tried to be preferred.

Keywords: Tafsir; Ambiguous; Meaning; al-Kitâb; Reading; Reason of revelation; Context.

Giriş

Metni “الذين آتيناهم الكتاب يتلونه حق تلاوته أولئك يؤمنون به ومن يكفر به فأولئك هم الخاسرون” olan el-Bakara 2/121 âyeti lafzî olarak kendilerine kitap verilenlerin o kitabı hakkıyla okumaları durumunda ona iman edeceğini; onu inkâr edenlerin ise kaybedeceğini ifade etmektedir. Bu ifade kendi içinde doğru bir anlam barındırmaktadır. Ancak âyet içerisinde mübhem olan bir çok unsur, neyin neyi karşıladığını muğlaklaştırmaktadır. *Kitap verilenler* kimdir; buradaki *ellezi* ism-i mevsulü kime karşılık gelmektedir? *Kitâb* kelimesi hangi kitabı ifade etmektedir? *Yetlûnehû* ve *tilâvetihî* kelimelerinin sonundaki *hû* zamiri neyin yerini tutmaktadır? Birinci ve ikinci *ülâike* ism-i işaretleri kime işaret etmektedir? *Yû`minûne bihî* ile *yekfur bihî* ifadelerindeki *hû* zamirleri neyin yerini tutmaktadır? Bu mübhem lafızlar yanında cümle, ibtidâ (başlangıç, fasl) cümlesi olarak yeni bir konudan mı bahsetmektedir, yoksa öncesiyle ilişkili bir cümle midir? İlişkili ise neden bir bağlaçla bağlanmamıştır? Âyetteki iki ana cümleden birincisinin ihbârî cümle, ikincisinin ise şart cümlesi olarak gelmesinin bir farkı var mıdır? *Yetlûnehû* cümlesi haber midir, yoksa hâl midir? Âyetin metin

bağlamı manaya nasıl bir katkı sağlamaktadır? Siyak sibak ilişkisi anlamın aralanmasına ne şekilde yardım edebilir? Âyetle ilgili sebep-i nüzul ve benzeri rivayetlerin mübhemâtı açıklamada bir faydası var mıdır, yoksa meseleyi daha çıkmaz hâle mi getirmektedir? Gerek mübhemât, gerekse gramatik farklılaşmalar sebebiyle tefsirlerde âyet için çeşitli takdirler yapılmış, ortaya birbirinden farklı anlamlar çıkmıştır. Acaba müfessirlerin takdirlerinin veya tercihlerinin hangisi doğruya en yakındır? Kuşkusuz bu belirsizlikler yanında ayetteki mübhemleri anlamlandırırken müfessirlerin; âyet bütünlüğünü, âyetin yakın veya uzak siyak sibakını, sebep-i nüzul yanında siyer ve tarih rivayetlerini, Kur'an ve Sünnet bütünlüğünü dikkate almada ki yaklaşımları da konunun doğru veya yanlış anlaşılmasına etki etmektedir. Bütün bu problemlere tatmin edici bir cevap bulunmadığı sürece ayetteki belirsizlikler devam edecektir.

Genel olarak müfessirler âyetin tefsirinde iki türlü tavır takınmıştır. Kimi müfessirler, mübhem kelimeler için muhtelif takdirleri sıralayarak aralarından bir anlamı tercih etmiştir. Kimi müfessirler de takdirleri vermekle yetinmiş, tercihi okuyucuya bırakmıştır. Birinci gruptaki müfessirler, tercih ettikleri takdirlerin yeterli olup olmamasına bağlı olarak manayı yakalamış veya manadan uzaklaşmıştır. İkinci gruptaki müfessirlerin tavrı ise sıkıntılıdır. Çünkü hangi anlamı tercih ettiğini sunmayıp bunu okuyucunun takdirine bırakmak onun yanlış tercih yapmasına sebep olabilmektedir. Öte yandan kronolojik olarak bakıldığında ilk müfessirlerin yaptıkları tercih sayısının sonraki bazı müfessirler tarafından artırıldığı, bunun da konuyu daha karmaşık hâle getirdiği görülmektedir. Bu bağlamda görülen başka bir sıkıntı da, metin bağlamı ve siyak sibak ilişkisi dikkate alınmadan âyete atomik açıklamalar getirilmesi, bu açıklamaların önceki ve sonraki âyetlerle uyumlu olup olmadığına dikkat edilmemesidir. Tefsirlerdeki bu karmaşa âyetin diğer dillere yapılan tercümelerine de yansımıştır.

Bu çalışmanın amacı yukarıdaki sorulara ikna edici cevaplar arayarak âyetin anlamı konusunda net bir çerçeve belirlemektir. Bunu da önceki yorumların izini sürerek ve âyeti bütüncül bir yaklaşımla yorumlayarak yapacaktır. Bu başarılı olduğu takdirde âyetdeki mübhemler açıklık kazanacak ve kastedilen anlam belirginleşecektir. Bu amaçla önce tefsirlerde bu âyet için çizilen çerçeve kronolojik olarak irdelenecek, ortaya çıkan tablo üzerinden âyetle ilgili muhtelif anlam takdirleri belirlenecek, problemlerli noktalar ortaya konacaktır. Ardından âyetdeki mübhem lafızlar ile gramatik problemler tek tek tahlil edilerek tarihî veriler, siyak sibak ilişkileri yanında gramatik tahlillerden hareketle âyet için otantik bir anlam önerilecektir.

1. Tefsirlerde Âyetin Ele Alınışı ve Alternatif Anlam Takdirleri

Müfessirlerin âyetin tefsiriyle ilgili görüşleri, âyetin bütünü ve parçacıkları açısından çok karmaşık bir yapıyı beraberinde getirmektedir. Bu âyet çerçevesinde müfessirler; âyet hangi olay veya kişiler hakkında inmiştir; *ellezîne* ile kimler kastedilmiştir; *kitap verilenler* kimdir ve verilen kitap hangisidir; *yetlûnehû* lafzının anlamı nedir ve tilavet edilen kitap hangisidir; hakkıyla okumak ne anlama gelir; ikinci cümledeki *men* kimin yerini tutmaktadır; *yü'minûne bibî* ile *yekfur bibî*deki *hû* zamirleri kime veya neye racidir; *ülâike* ism-i işareti kime işaret etmektedir; hüsrana uğrayanlar kimlerdir; âyeti oluşturan cümlelerin nahvî takdirleri ne şekildedir gibi pek çok

meseleden birini veya birkaçını ele almış, görüşleri değerlendirmiş veya sadece kendi görüşünü ortaya koymuştur.¹

Müfessirlerin açıklamalarında, *ellezîne* ism-i mevsulünün tekabülü olarak müminler veya Ehl-i kitap şeklinde iki temel ayrım ortaya çıkmaktadır. Ayrıntıda müminler için; Hz. Peygamber zamanındaki müminler ya da bütün müminler şeklinde özel ve genel bir ayrım yapılmıştır. Ehl-i kitap bağlamında ise Yahudiler, Hristiyanlar yahut her ikisi şeklinde üçlü ayrım ortaya çıkmıştır. Ayrıntıda Yahudiler için; Yahudi âlimleri, Müslüman olan Yahudiler, kendi dinlerine bağlı Yahudiler şeklinde üç ayrı vecih zikredilmiştir. Hristiyanlar için ise Habeşistan'dan göç ederek Müslüman olan Hristiyanlar ile Hz. İsa zamanında kendi dinlerine bağlı Hristiyanlar şeklinde iki ayrı sınıf zikredilmiştir. Âyetteki *kitâb* kelimesi ile *hû* zamirleri de müfessirlerin bu konulardaki tercihlerine göre anlamlandırılmıştır. Buna göre *kitâb'a* Tevrat; Tevrat ve İncil; Kur'an; bütün kutsal kitaplar; Tevrat, İncil ve Kur'an'ın her üçü ve Hz. Peygamber anlamlarından biri verilmiştir. Müfessirlerin tasniflerine bağlı olarak temel kategoriler açısından aşağıda verileceği üzere birtakım anlam takdirleri ortaya çıkmıştır.

¹ Konuyla ilgili olarak bk. Mücâhid, *Tefsîri Mücâhid*, thk. Muhammed Abdüsselâm Ebü'n-Nîl (Mısır: Dârü'l-Fikri'l-İslâmiyyi'l-Hadîse, 1410), 212; Muqâtil b. Süleymân, *Tefsîri Muqâtil b. Süleymân*, thk. Abdullâh Mahmûd Şehhâte (Beyrut: Müessesetü't-Târîhi'l-Arabî, 1423), 1/135; Süfyân es-Sevrî, *Tefsîri Süfyân es-Sevrî*, thk. İmtiyâz Ali Arşî (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1403), 48; Ebû Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ, *Mecâzi'l-Kur'an*, thk. Fuad Sezgin (Kahire: Mektebetü'l-Hancî; Dârü'l-Fikr, 1390), 1/53; Abdürrezzâk b. Hemmâm, *Tefsîri Abdürrezzâk*, thk. Mahmud Muhammed Abduh (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419), 1/288; Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm, *Fezâilü'l-Kur'an*, thk. Mervan el-Atiyye (Dımeşk: Dârü İbn Kesîr, 1415), 130; Saïd b. Mansûr, *Sünenü Saïd b. Mansûr*, thk. Sa'd b. Abdullah Âlü Humejd (Dârü's-Sumey'î, 1417), 2/605; İbn Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-beyân*, thk. Abdülmuhsin et-Türkî (Cize: Dârü Hecl, 1422), 2/486, 487-495, 495-496; Ebû İshâk ez-Zeccâc, *Meâni'l-Kur'an*, thk. Abdülcelîl Abduh eş-Şilebî (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1408), 1/203; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîri'l-Kur'âni'l-azîm*, thk. Es'ad Muhammed Tayyib (el-Memleketü'l-Arabiyyetü's-Suûdiyye: Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, 1419), 1/218-219; Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Te'vîlâtü ehlî's-sünne*, thk. Mecdi Basellûm (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1426), 1/553, 6/349; Ebû'l-Leyl es-Semerkandî, *Bahrü'l-ülûm*, thk. Muhammed Mu'avviz (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1413), 1/89-90; Ebû İshâk es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, thk. Salâh Bâosmân (Cidde: Dârü't-Tefsîr, 1436), 4/70-72; Ebû'l-Hasen el-Mâverdi, *en-Nüket ve'l-uyûn*, thk. es-Seyyid b. Abdülmaksûd b. Abdurrahîm (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 1/181-182; Ebû'l-Hasen el-Vâhidî, *el-Vecîz fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-azîm*, thk. Safvân Adnân Dâvûdî (Dımeşk: Dârü'l-Kalem, 1415), 129; a.m.lf., *et-Tefsîru'l-basît*, thk. Komisyon (el-Memleketü'l-Arabiyyetü's-Suûdiyye: Camiatü'l-Muhammed b. Suud, 1430), 3/287-288; Muhyissünne el-Begavî, *Medâlimü't-tenzîl*, thk. Muhammed Abdullah Nemr (el-Memleketü'l-Arabiyyetü's-Suûdiyye: Dârü Taybe, 1417), 1/144; Necmeddîn en-Nesefî, *et-Teyisr fi't-tesfîr*, thk. Mâhir Edîb Hebûş (İstanbul: Dârü'l-Lübâb, 1440), 2/429-431; Cârullah ez-Zemaşerî, *el-Keşşâf* (Kahire: Dârü'r-Reyyân li't-Türâs, 1407), 1/183; İbn Atiyye el-Endelüsî, *el-Muharrarü'l-vecîz*, thk. Abdüsselâm Abdüşşâfi Muhammed (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1422), 1/204-205; Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, thk. Abdürrezzâk el-Mehdî (Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1422), 1/107; Fahrüddîn er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb* (Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1420), 4/29-30; el-İzz b. Abdüsselâm, *Tefsîri'l-Kur'an*, thk. Abdullah b. İbrahim el-Vehbî (Beyrut: Dârü İbn Hazm, 1416), 1/159; Ebû Abdullah el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, thk. Ahmed el-Berdûnî - İbrâhîm Etfeyyîş (Kâhire: Dârü'l-Kütübî'l-Misriyye, 1384), 2/95; Nâsirüddîn el-Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, thk. Muhammed Abdurrahman Maraşlı (Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1418), 1/103-104; Ebû'l-Berekât en-Nesefî, *Medârikü't-tenzîl*, thk. Yusuf Ali Bedyevi (Beyrut, 1998), 1/126; Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahrü'l-mubîd*, thk. Sıdkî Muhammed Cemîl (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1420), 1/591-93; Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr, *Tefsîri'l-Kur'âni'l-azîm*, thk. Sâmi b. Muhammed es-Selâme (el-Memleketü'l-Arabiyyetü's-Suûdiyye: Dârü Taybe, 1420), 1/402-404; Muhammed İbn Arefe, *Tefsîri'l-İmâm İbn Arefe*, thk. Hasan el-Mennâî (Tûnus: Merkezü'l-Buhûs, 1986), 2/410; Ebû Zeyd es-Se'âlibî, *el-Cevâhirü'l-bisân*, thk. Muhammed Ali Muavviz (Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî; Müessesetü't-Târîhi'l-Arabî, 1418), 1/311-312; İbrâhîm b. Ömer el-Bikâî, *Naşmü'd-dürer* (Kâhire: Dârü'l-Kitâbi'l-İslâmî, ts.), 2/143-144; Adudüddîn el-Îcî, *Câmiu'l-beyân*, thk. Abdülhamîd Hindâvî (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424), 1/90-91; Ebû's-Suûd el-İmâdî, *İrşâdü'l-akli's-selîm* (Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.), 1/153.

**Bakara Sûresi'nin 121. Âyeti Tam Olarak Ne Diyor?: Mübhemât Analiziyle Otantik Anlamın
Tespitine İlişkin Bir Deneme | 512**

Muhatap, Hz. Peygamber'in ashâbı ya da bütün müminler ise iki vecih ortaya çıkar:

	الذين آتيناهم	الكتاب	يتلونه حق تلاوته	أولئك يؤمنون	به	ومن يكفر	به	فأولئك هم الخاسرون
1	Peygamber ashâbı/ bütün müminler	Kur'an	Kur'an	Peygamber ashâbı/ bütün müminler	Kur'an	Peygamber ashâbı/ bütün müminler	Kur'an	Peygamber ashâbı/ bütün müminler
Kendilerine Kur'an'ı verdiğimiz şu müminlerden, o Kur'an'ı hakkıyla okuyanlar, o Kur'an'a inanırlar. Kim de Kur'an'ı inkâr ederse kaybedenler onlardır.								
2	Peygamber ashâbı/ bütün müminler	Kur'an	Kur'an	Peygamber ashâbı/ bütün müminler	Peygamber ashâbı/ bütün müminler	Peygamber ashâbı/ bütün müminler	Peygamber	Peygamber ashâbı/ bütün müminler
Kendilerine Kur'an'ı verdiğimiz şu müminlerden o Kur'an'ı hakkıyla okuyanlar, Peygamber'e inanırlar. Kim de Peygamber'i inkâr ederse kaybedenler onlardır.								

Muhatap, âyetin indiği dönemin Yahudileri ise bu durumda şu vecihler ortaya çıkar:

	الذين آتيناهم	الكتاب	يتلونه حق تلاوته	أولئك يؤمنون	به	ومن يكفر	به	فأولئك هم الخاسرون
1	Yahudiler	Kur'an	Kur'an	Yahudiler	Kur'an	Yahudiler	Kur'an	Yahudiler
Kendilerine Kur'an verdiğimiz şu Yahudi âlimlerinden o Kur'an'ı hakkıyla okuyanlar, o Kur'an'a inanırlar. Kim de Kur'an'ı inkâr ederse kaybedenler onlardır.								
2	Yahudiler	Tevrat	Tevrat	Yahudiler	Tevrat	Yahudiler	Tevrat	Yahudiler
Kendilerine Tevrat'ı verdiğimiz şu Yahudi âlimlerinden o Tevrat'ı hakkıyla okuyanlar, o Tevrat'a inanırlar. Kim de Tevrat'ı inkâr ederse kaybedenler onlardır. (Zımında Tevrat'ı hakkıyla okuyup inanan Yahudi âlimleri Kur'an'a ve Peygamber'e de haydi haydi inanırlar şeklinde bir gönderme vardır.)								
3	Yahudiler	Tevrat	Tevrat	Yahudiler	Kur'an	Yahudiler	Kur'an	Yahudiler
Kendilerine Tevrat'ı verdiğimiz o Yahudi âlimlerden o Tevrat'ı hakkıyla okuyanlar, o Kur'an'a inanırlar. Kim de Kur'an'ı inkâr ederse kaybedenler onlardır.								
4	Yahudiler	Tevrat	Tevrat	Yahudiler	Peygamber	Yahudiler	Peygamber	Yahudiler
Kendilerine Tevrat'ı verdiğimiz o Yahudi âlimlerden o Tevrat'ı hakkıyla okuyanlar, o Peygamber'e inanırlar. Kim de Peygamber'i inkâr ederse kaybedenler onlardır.								
5	Yahudiler	Tevrat	Kur'an	Yahudiler	Kuran	Yahudiler	Kur'an	Yahudiler
Kendilerine Tevrat'ı verdiğimiz o Yahudi âlimlerden Kur'an'ı hakkıyla okuyanlar, O Kur'an'a inanırlar; Kim de Kur'an'ı inkâr ederse, kaybedenler onlardır.								
6	Yahudiler	Tevrat	Kur'an	Yahudiler	Peygamber	Yahudiler	Peygamber	Yahudiler
Kendilerine Tevrat'ı verdiğimiz o Yahudi âlimlerden Kur'an'ı hakkıyla okuyanlar, o Peygamber'e inanırlar. Kim de Peygamber'i inkâr ederse kaybedenler onlardır.								

Muhatap, Hristiyanlar ise bu durumda şu vecihler ortaya çıkar:

	الذين آتيناهم	الكتاب	يتلونه حق تلاوته	أولئك يؤمنون	به	ومن يكفر	به	فأولئك هم الخاسرون
1	Hristiyanlar	Kur'an	Kur'an	Hristiyanlar	Kur'an	Hristiyanlar	Kur'an	Hristiyanlar
Kendilerine Kur'an'ı verdiğimiz o Hristiyanlardan o Kur'an'ı hakkıyla okuyanlar, o Kur'an'a inanırlar. Kim de Kur'an'ı inkâr ederse kaybedenler onlardır.								
2	Hristiyanlar	İncil	İncil	Hristiyanlar	İncil	Hristiyanlar	İncil	Hristiyanlar
Kendilerine İncil'i verdiğimiz o Hristiyanlardan o İncil'i hakkıyla okuyanlar, o İncil'e inanırlar. Kim de İncil'i inkâr ederse kaybedenler onlardır.								
3	Hristiyanlar	İncil	İncil	Hristiyanlar	Kur'an	Hristiyanlar	Kur'an	Hristiyanlar
Kendilerine İncil'i verdiğimiz o Hristiyanlardan o İncil'i hakkıyla okuyanlar, o Kur'an'a inanırlar. Kim de Kur'an'ı inkâr ederse kaybedenler onlardır.								
4	Hristiyanlar	İncil	İncil	Hristiyanlar	Peygamber	Hristiyanlar	Peygamber	Hristiyanlar
Kendilerine İncil'i verdiğimiz o Hristiyanlardan o İncil'i hakkıyla okuyanlar, o Peygamber'e inanırlar. Kim de Peygamber'i inkâr ederse kaybedenler onlardır.								
5	Hristiyanlar	İncil	Kur'an	Hristiyanlar	Kuran	Hristiyanlar	Kur'an	Hristiyanlar

Kendilerine İncil'i verdiğimiz o Hristiyanlardan Kur'an'ı hakkıyla okuyanlar, o Kur'an'a inanırlar. Kim de Kur'an'ı inkâr ederse kaybedenler onlardır.								
6	Hristiyanlar	İncil	Kur'an	Hristiyanlar	Peygamber	Hristiyanlar	Peygamber	Hristiyanlar
Kendilerine İncil'i verdiğimiz o Hristiyanlardan Kur'an'ı hakkıyla okuyanlar, o Peygamber'e inanırlar. Kim de Peygamber'i inkâr ederse kaybedenler onlardır.								

Muhatap, Ehl-i kitap (Yahudi ve Hristiyanlar) ise şu vecihler ortaya çıkar:

	الذین اتیناهم	الکتاب	یتلونه حق تلاوته	اولئک یؤمنون	به	ومن یکفر	به	فالئک هم الخاسرون
1	Ehl-i kitap	Kur'an	Kur'an	Ehl-i kitap	Kur'an	Ehl-i kitap	Kur'an	Ehl-i kitap
Kendilerine Kur'an'ı verdiğimiz şu Ehl-i kitaptan o Kur'an'ı hakkıyla okuyanlar, o Kur'an'a inanırlar. Kim de Kur'an'ı inkâr ederse kaybedenler onlardır.								
2	Ehl-i kitap	Tevrat	Tevrat	Ehl-i kitap	Tevrat	Ehl-i kitap	Tevrat	Ehl-i kitap
Kendilerine Tevrat'ı verdiğimiz şu Ehl-i kitaptan o Tevrat'ı hakkıyla okuyanlar, o Tevrat'a inanırlar. Kim de Tevrat'ı inkâr ederse kaybedenler onlardır. (Zımında Tevrat'ı hakkıyla okuyup inanan Yahudi âlimleri Kur'an'a ve Peygamber'e de haydi haydi inanırlar şeklinde bir gönderme vardır.)								
3	Ehl-i kitap	Tevrat	Tevrat	Ehl-i kitap	Kur'an	Ehl-i kitap	Kur'an	Ehl-i kitap
Kendilerine Tevrat'ı verdiğimiz şu Ehl-i kitaptan o Tevrat'ı hakkıyla okuyanlar, o Kur'an'a inanırlar. Kim de Kur'an'ı inkâr ederse kaybedenler onlardır.								
4	Ehl-i kitap	Tevrat	Tevrat	Ehl-i kitap	Peygamber	Ehl-i kitap	Peygamber	Ehl-i kitap
Kendilerine Tevrat'ı verdiğimiz şu Ehl-i kitaptan o Tevrat'ı hakkıyla okuyanlar, o Peygamber'e inanırlar. Kim de Peygamber'i inkâr ederse kaybedenler onlardır.								
5	Ehl-i kitap	Tevrat	Kur'an	Ehl-i kitap	Kuran	Ehl-i kitap	Kur'an	Ehl-i kitap
Kendilerine Tevrat'ı verdiğimiz şu Ehl-i kitaptan Kur'an'ı hakkıyla okuyanlar, O Kur'an'a inanırlar; Kim de Kur'an'ı inkâr ederse, kaybedenler onlardır.								
6	Ehl-i kitap	Tevrat	Kur'an	Ehl-i kitap	Peygamber	Ehl-i kitap	Peygamber	Ehl-i kitap
Kendilerine Tevrat'ı verdiğimiz şu Ehl-i kitaptan Kur'an'ı hakkıyla okuyanlar, O Peygambere inanırlar; Kim de peygamberi inkâr ederse, kaybedenler onlardır.								

Bu açılımlarda âyetin muhatapları müminler veya Ehl-i kitap; *kitâb* kelimesi de Tevrat veya Kur'an olmak üzere temelde iki noktada temerküz etmektedir. Ancak yukarıdaki açıklamalarda görüldüğü üzere âyetin anlamıyla ilgili yirmi farklı vecih ortaya çıkmaktadır. Bütün bu kombinasyonlar arasından acaba âyetin sevk edildiği anlam hangisidir sorusu cevap beklemektedir. Bunun ortaya konabilmesi için önce anlaşılması problemleri noktaların belirlenmesi gerekir.

2. Âyetteki Müşkil Noktalar

Müfessirlerin verdiği anlam takdirlerinden biri esas alınmak suretiyle el-Bakara 2/121 âyetini lafız olarak “*Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler, onu hakıyla tilavet ederler; onlar, ona inanırlar. Kim de onu inkâr ederse, işte onlar hüsrana uğrayanlardır.*” şeklinde tercüme etmek mümkündür. Görüldüğü üzere bu ifadeler bir dizi muğlaklıklar barındırmaktadır ve âyetin ifade ettiği çerçevenin net olarak anlaşılması için çözümlenmesi gereken birtakım meseleler söz konusudur. Bu kapsamda çözüm arayan soruları şöyle vazetmek mümkündür:

1. Âyet önceki âyetlerle ilişkili midir? Yoksa öncesiyle ilişkili olmayan bir ibtidai cümle midir? Atıf veya başka bir bağlaçla öncesiyle ilişki kurulmadığına göre ibtidai cümle olarak gelmesinin anlamı nedir? Yeni bir hüküm mü inşa etmektedir? Öncesiyle konu ilişkisi var mıdır?
2. *Kendilerine kitap verilenler* kimlerdir? Başka bir ifadeyle *ellezîne* ism-i mevsulü kimi karşılamaktadır?

3. Verilen *kitâb* hangisidir?
4. *Yetlûnehû, yû'minûne bihî, yekfur bihî* fiillerinden sonra gelen *hû* zamiri, neyin veya kimin yerini tutmaktadır. Üçü de aynı şeye veya kişiye mi yoksa farklı şeye veya kişiye mi racidir?
5. Âyetteki *ülâike* ism-i işareti kime veya kimlere işaret etmektedir? İşaret ettiği kişi veya kişiler aynı mıdır yoksa farklı mıdır?
6. *Yetlûnehû* cümlesinin gramatik açıdan cümledeki konumu nedir? Hâl midir yoksa haber midir?
7. *Yetlûne* kelimesinin anlamı nedir? İzlemek ve tabi olmak mı, yoksa okumak ve telaffuz etmek midir? Tercih edilen anlam, kelimeye bitişik olan *hû* zamirinin anlamına ve cümlenin geneline nasıl yansiyacaktır?
8. Âyetin birinci cümlesinin ihbar, ikinci cümlenin şart olarak gelmesinin anlamı nedir?
9. *Ellezîne âteynâhümü'l-kitâbe* kalıbı Kur'an'ın başka âyetlerinde kimler için kullanılmıştır ve bu kullanımlarda *kitâb* neyin yerini tutmaktadır?
10. Âyetle paralellik arzeden öteki âyetlerde âyetin anlamını aralayacak benzer muhtevalar mevcut mudur?
11. Âyetteki belirsiz noktaları aydınlatacak sebep-i nüzul rivayetleri var mıdır? Bunlar mübhemliği gideriyor mu yoksa daha karmaşık hâle mi sokuyor?
12. Âyetin metin için yapısı ve siyak sibak bağlantısı doğru vechi verir mi?

Görüldüğü üzere âyetin anlamını netliğe kavuşturmak için cevabı verilmesi gereken bir hayli soru vardır. Bunları açığa kavuşturmadan âyete verilecek mana belirsizliği devam ettirecektir. Bunların açığa kavuşturulabilmesi için de hem ayrıntılı incelemelere ve hem de bütüncül yaklaşıma ihtiyaç vardır. Dolayısıyla bundan sonra yukarıdaki problemleri tek tek inceleyip bütüncül bir değerlendirme yolu açılacaktır.

3. Âyetin Bütüncül Olarak Tahlili

3.1. Âyetteki İfadelerin Kur'an'daki Öteki Benzerleriyle Mukayesesi

Kur'an'ın bütüne bakıldığında el-Bakara 2/121 âyetindeki bazı unsurların tekrar ettiği dikkati çeker. Bunlardan birincisi *ellezîne âteynâhümü'l-kitâbe* ifadesinin geçtiği âyetlerdir. İkincisi *kitâb* lafzının Kur'an'daki tekabülünün ne olduğu meselesidir. Özellikle de *kitâb* kelimesinin *yetlû* kelimesiyle birlikte kullanıldığı yerlerde *kitâb*'ın neyi karşıladığı önemlidir. Üçüncüsü *ehlü'l-kitâb*, *ellezîne ûtu'l-kitâb* ve *ellezîne ûtû nasîben mine'l-kitâb* gibi ifadelerin kimi karşıladığı meselesidir. Dördüncüsü ise Ehl-i kitapla ilgili bazı âyetlerin içeriğinin irdelenmesidir. Bütün bunların incelenmesi âyetin anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

3.1.1. “الذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ” (Kendilerine Kitap Verdiklerimiz)

Etâ fiiliyle *kitâb* kelimesinin yan yana geldiği âyetlere baktığımızda Hz. Mûsâ'ya, Ehl-i kitaba², önceki nebilere³, Hz. Davud'a⁴, Hz. İsa'ya⁵ kitap verildiğini ifade etme bağlamında kullanıldığını; Hz. Peygamber ve müminler söz konusu olduğunda ise bu kavramın çoğunlukla inzâl ve vahiy kelimeleriyle karşılandığını görürüz. Bunun yanında Kur'an'da *ellezîne âteynâhümü'l-kitâbe* ifadesinin yer aldığı bir kısım âyetler vardır. Bu âyetlerde *ellezîne* ism-i mevsulünün ve *el-kitâb* kelimesinin tekabülünün ne olduğunu görmek, ilgili âyette söz konusu kelimelerin tekabülleri için fikir verecektir. Örneğin el-Bakara 2/146 âyetinde, kendilerine kitap verilenlerin, çocuklarını tanıdıkları gibi Peygamber'i tanıdıkları, ancak içlerinden bir kısmının bile bile gerçeği gizledikleri ifade edilmiştir. Âyet, kâblenin Beyt-i Makdis'ten Kâbe'ye değiştirilmesiyle ilgilidir. 144. âyette kâblenin tahvili emredildikten sonra “Kendilerine kitap verilenler, kâblenin tahvilinin Rablerinden gelen gerçek bir emir olduğunu bilirler.” denmekte; sonraki âyette ise “Kendilerine kitap verilenlere hangi kanıtı sunarsan sun, senin kâblene tabi olmazlar...” buyrulmaktadır. İşte bu âyetlerden sonra *ellezîne âteynâhümü'l-kitâbe* ifadesinin geçtiği âyet gelmektedir. Müfessirlerin hemen hepsi, burada kitap verilen topluluğun Ehl-i kitap ve özellikle Yahudiler; onlara verilen kitabın ise Tevrat veya Tevrat-İncil olduğunda müttefiktir.⁶ Zaten âyetin bağlamı ve siyak sibakı bunu net olarak vermektedir. Benzer bir vurgu el-En'âm 6/20 âyetinde de geçmektedir. Öncesinde “Bu Kur'an sizi ve o Kur'an'a ulaşan kimseleri uyarmam için bana vahyedildi.” buyrulmakta, peşinden de “Kendilerine kitap verilenler, onu çocuklarını tanıdıkları gibi onu tanırlar.” denmektedir. Müfessirler bu âyetteki *kitap verilenler*'i Ehl-i kitap, *kitâb*'ı da Tevrat olarak açıklamıştır.⁷ Âyetin öncesinde Hz. Peygamber'e verilen Kur'an geçtiği için sonraki âyetteki *kitap verilenler*'in müminler; *kitâb*'ın da Kur'an olması mümkün gözükmemektedir.

el-En'âm 6/114. âyette “Allah kitabı size apaçık indirmişken Allah'tan başka hakem niye arayayım ki? Kendilerine kitap verilenler, o (Kur'an)'ın Rabbin tarafından bir hak olarak indirildiğini bilirler...” buyrulmaktadır ki âyetin öncesinde Kur'an'dan söz edilmiş; önceki tecrübelerinden dolayı Ehl-i kitabın da Kur'an'ın Allah tarafından indirildiğini bildikleri anlatılmıştır. Dolayısıyla âyetteki *kitap verilenler*'in Yahudi ve Hristiyanları karşıladığı açıktır. Müfessirler de bu şekilde tefsir etmişlerdir.⁸

er-Ra'd 13/36'da “kendilerine kitap verdiklerimiz, sana indirilenden son derece memnundurlar. Ancak bunların içinde bazı gruplar, o Kur'an'ın bir kısmını inkâr ederler...” buyrulmaktadır ki, burada muhatapların Ehl-i kitap; kitabın ise Tevrat olduğu metinden anlaşılmaktadır.

el-Kasas 28/52 âyetinin öncesinde Hz. Mûsâ'ya peygamberlik verildiğinden, zamanla nice nesillerin gelip geçtiğinden, bunlarla ilgili bilgileri Hz. Peygamber'in bilmediğinden, kendilerine

² el-Bakara 2/53, 63, 87, 93, 101, 146; el-En'âm 6/20, 114, 154; Hûd 11/110; er-Ra'd 13/36; el-İsrâ 17/2; el-Mü'minûn 23/49; el-Furkân 25/35; el-Ankebût 29/47; es-Secde 32/23; el-Gâfir 40/53; Fussilet 41/45; el-Câsiye 45/16.

³ Âl-i İmrân 3/79, 81, 84; el-En'âm 6/89.

⁴ en-Nisâ 4/103.

⁵ el-Mâide 5/46; Meryem 19/30; el-Hadîd 57/27.

⁶ Örneğin bk. Mukâtil, *Tefsîr*, 1/47-48; Abdürrezzâk, *Tefsîr*, 2/47; Taberî, *Câmi*, 3/87; Zeccâc, *Meâni'l-Kur'an*, 1/225; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, 4/1272; Semerkandî, *Babr*, 1/101; Sa'lebi, *Keşf*, 4/192; Mâverdî, *Nüket*, 1/204; Begavî, *Meâlim*, 1/164.

⁷ Kurtubî, *Câmi*, 6/400.

⁸ Kurtubî, *Câmi*, 7/70.

Kur'an gelince bunu inkâr ettiklerinden ve mucize istediklerinden bahsedilmekte; peşinden “*Daha öncesinde kendilerine kitap verilenler bu Kur'an'a iman ederler; kendilerine okunduğunda İman ediyoruz ki bu Rabbimizden bir haktır. Biz daha önce de Müslümanlardandık.*” derler. Sabırlarına karşılık onlara iki kat ecir verilecektir...” denilmektedir. Burada da *kitap verilenler*'in Ehl-i kitap, *kitâb*'ın da Tevrat olduğu açıktır.

Ehl-i kitapla en uygun şekilde mücadele edilmesi gerektiğine vurgu yapıldıktan sonra el-Ankebût 29/47 âyetinde de “*İşte sana da kitabı indirdik. Kendilerine kitap verilenler ona inanırlar...*” buyrulur ki burada da muhatapların Ehl-i kitap olduğu, kitabın da Tevrat olduğu aşikârdır.

el-En'âm 6/89 âyetinin öncesinde Hz. İbrahim'in ardından gelen bir çok peygamberin ismi ve zürriyetleri zikredilerek bunların hidayete erdiği söz konusu edilmekte; sonra bu sayılanlara kitap, hüküm ve nübüvvet verildiğini ifade edilmektedir ki âyetin başındaki ism-i işaretle kastedilen şahısların, âyetin öncesinde geçen tüm peygamberler olduğu açıktır. Nitekim müfessirler de bu şekilde açıklamışlardır.⁹

el-En'âm 6/89 âyeti hariç, diğer âyetlerde *ellezîne* kelimesiyle bütünüyle Ehl-i kitabın, yani hem Yahudi hem Hristiyanların; kitâb ile de Tevrat'ın kastedildiği nettir. Bu durum, el-Bakara 2/121 âyetindeki *ellezîne* ve *kitâb* kelimeleriyle yine bunların kastedildiğine dair ciddi bir kanıt olarak değerlendirilmelidir.

3.1.2. “أهل الكتاب / الذين أتوا الكتاب / الذين أتوا نصيبا من الكتاب” (Kitap Ehli / Kitap Verilenler / Kitaptan Pay Verilenler)

Ehli'l-kitâb ifadesi Kur'an'da istisnasız Yahudi ve Hristiyanları karşılayan bir ifadedir. Yaklaşık 30 küsur yerde geçmektedir. Yerine göre ya Ehl-i kitabın tümünü, ya sadece Medine Yahudi ve Hristiyanlarını, ya Hz. Mûsâ'ya tabi olanları yahut Yahudi âlimlerini karşılamaktadır. Umumi veya hususi olsun, Asr-ı Saadet'teki veya tarihteki olsun, sonuçta tümü Ehl-i kitabı ifade etmektedir. *Ehli'z-zîker* ifadesi de Tevrat ve İncil'e vakıf olan Ehl-i kitap bilginleri anlamında iki yerde geçmektedir.¹⁰ *Kendilerine kitaptan pay verilenler* ifadesi¹¹ de Ehl-i kitabı karşılar. *Kendilerine ilim verilenler* de umum manada kullanılan yerler bulunmakla birlikte bazı âyetlerde¹² Ehl-i kitabı karşılamaktadır. Bütün bu ifadeler Ehl-i kitaba karşılık geldiğine göre el-Bakara 2/121'deki *ellezîne âteynâbümü'l-kitâb* ile Ehl-i kitabın, *kitâb* ile de Tevrat'ın kastedilmiş olduğu aşikârdır.

3.1.3. “يتلونه / يتلون الكتاب” (Onu Okuyorlar / Kitabı Okuyorlar)

Telâ kelimesinin iki temel anlamı vardır. Birincisi, bir şeyi izlemek, peşinden gitmek, tabi olmak; ikincisi ise okumak, kıraat etmektir.¹³ Kur'an'da *kitâb* kelimesiyle birlikte kullanıldığı yerleri incelediğimizde bazı yerlerde “kitabı okudukları hâlde” kaydıyla Yahudilerin yaptıkları yanlışlıklara vurgu yapıldığı görülür. Örneğin, el-Bakara 2/44'de Yahudilerle ilgili bir bağlamda “kitabı okudukları hâlde” insanlara iyiliği emredip kendilerini unuttukları ifade edilir. Yine aynı ifade el-Bakara 2/113'de Hristiyanların Yahudiler için, Yahudilerin de Hristiyanlar için doğru bir şey

⁹ Beyzâvî, *Emvâr*, 2/171.

¹⁰ en-Nahl 16/43; el-Enbiyâ 21/7.

¹¹ Âl-i İmrân 3/23; en-Nisâ 4/44, 51.

¹² el-İsrâ 17/107; el-Hac 22/54; es-Sebe 34/6.

¹³ İbn Fâris, *Mekâyisü'l-lüga*, “tlv”, 1/351.

üzerinde olmadıklarını söylediği ifade edilirken “bir de Tevrat’ı okuyorlar” anlamında kullanılmaktadır. Bazı âyetlerde de bir kısım iddialarını ispatlamaları için Yahudilere “*Tevrat’ı getirin, iddianızda doğruyunuz onu okuyun.*” denmektedir.¹⁴ Bazılarında ise “size Allah’ın âyetleri okunduğu hâlde nasıl şunu yaparsınız” denerek yaptıkları yanlışlar yüzlerine vurulmaktadır. Örneğin “*Allah’ın âyetleri size okunduğu hâlde Allah’ı nasıl inkâr edersiniz?*” denir.¹⁵ Bir kısım âyetlerde Ehl-i kitabın kötülükleri zikredildikten sonra “*Onların hepsi bir değildir. Ehl-i kitaptan secdeye kapanarak Allah’ın âyetlerini okuyan doğru topluluklar da vardır.*” şeklinde bazıları övülmektedir.¹⁶ Bunun yanında benzer bağlamda *tilavet* yerine *kıraat* lafzının kullanılması da buradaki *tilave*’in, tabii olma anlamından ziyade okuma anlamına geldiğine işaret eder: “*Kitabı okuyanlara (yakraûne) sor.*”¹⁷ Bütün bu âyetlerin hemen hepsinde tilavetin nesnesi *kitâb* olarak ism-i zahir geldiği için kitabın okunması anlamı açıktır. İlaveten tilavet kelimesi, Şems Sûresi’ndeki bir yer¹⁸ hariç, Kur’an’da geçtiği tüm yerlerde okuma anlamında kullanılmış, nesne olarak da âyet, Kur’an, Tevrat veya haber gibi unsurlar getirilmiştir. Bütün bunlar, söz konusu âyetteki zamirin *kitâb*’a raci olduğuna ve dolayısıyla da okuma anlamı kastedildiğine güçlü bir katkı sunar.

3.1.4. Ehl-i kitapla İlgili Benzer Muhtevalar

el-Bakara 2/121 âyetinde kendilerine kitap verilenlerin o kitabı hakkıyla okuduklarında ona inanacakları, onu inkâr edenin ise hüsrana uğrayacağı anlatılmaktadır. Yukarıdaki izahlar ışığında *kitap verilenler*’e verilen kitabın Tevrat olduğu kesin olmakla beraber okudukları kitabın Tevrat mı yoksa Kur’an mı olduğu ihtilafıdır. Ayrıca inandıkları şeyin Tevrat mı, Kur’an mı, hatta Hz. Peygamber mi olduğu da ihtilafıdır? Dolayısıyla âyette hüsrana uğrayacakları ifade edilen inkârların kim olduğu ve neyi inkâr ettikleri de inandıkları şeyle ilgili takdire göre değişmektedir.

Tarihsel kronolojisini ve bağlamını dikkate alarak Kur’an’da Ehl-i kitapla ilişkilere göz atmamız yerinde olacaktır. Hz. Peygamber’in Yahudilerle ilişkisi ve bunun Kur’an’a yansımaları Mekke döneminde başlar. Mekki âyetlerde “kitap ehli” olmalarına binaen Yahudiler ve Hristiyanlarla ilgili sıcak mesajlar verilir. Daha vahyin yeni yeni geldiği bir dönemde nüzul bakımından 4. sırada olan Müddessir Sûresi’nin 30-31. âyetlerinde cehennem meleklerinin sayısının dokuz olarak verilmesinin imtihan vesilesi kılınma gerekçesi, Ehl-i kitabın kesin bilgi edinmeleri ve şüpheye düşmemeleri olarak vurgulanır. Âyette inkârcıların karşısına müminlerin ve Ehl-i kitabın konumlandırılması, onları övücü bir mahiyet arzeder. Bir sûrede Hz. Mûsâ’ya ve Tevrat’a atıfta bulunulur.¹⁹ Özellikle Mekke döneminin son kısmında Ehl-i kitapla ilgili muhteva belirginleşmeye başlar. Nüzul bakımından 49. sırada olan Kasas Sûresi’nde, Hz. Mûsâ’nın vahye mazhar olmasından, muhatapların onu inkâr etmesinden söz edildikten sonra 52-53. âyetlerde, daha önce kendilerine kitap verilenlerin bu vahye inandıkları ve kendilerine Kur’an okunduğunda “*Biz ona iman ettik; Rabbinizden gelen bakır. Biz daha önce de Müslümanlardandık.*” dediklerine işaret edilir. Nüzul bakımından 50. sıradaki İsrâ Sûresi’nin 101. âyetinde “*Mûsâ’ya dokuz açık mucize vermiştik. İsrâiloğullarına sor bakalım.*” denerek Hz. Peygamber’e, Hz. Mûsâ ile ilgili bu bilgiyi vahiy geleneğine sahip olan Ehl-i kitaba sorarak teyit etmesi istenir. Hatta nüzul sırasına göre 51. sırada bulunan Yunus Sûresi’nin 94. âyetinde Hz. Peygamber’e hitaben “*Sana indirdiğimizden şüphelen varsa,*

¹⁴ Âl-i İmrân 3/93.

¹⁵ Âl-i İmrân 3/101.

¹⁶ Âl-i İmrân 3/113.

¹⁷ Yunus 10/94.

¹⁸ eş-Şems 91/2.

¹⁹ el-A’lâ 87/19.

senden önce kitabı okuyanlara sor.” denir. Nüzul sırası 70 olan Nahl Sûresi'nin 43. âyetinde de “*Senden önce de sadece kendilerine vahyettiğimiz adamları peygamber olarak gönderdik. Bilmiyorsanız Ehl-i kitaba sorun.*” denerek yine buna işaret edilir ki aynı ifade, nüzul sırası 73 olan Enbiyâ Sûresi'nin 7. âyetinde de geçmektedir. Bu ifadelerle Ehl-i kitabın, ellerindeki kitaptan hareketle kendisini çok iyi tanımları bakımından Hz. Peygamber'e bir hakem olarak sunulduğu anlaşılmaktadır. En'âm Sûresi'nde, Kur'an'ın Hz. Peygamber'e insanları uyarması için Allah tarafından vahyedildiği belirtildikten sonra 20. âyette “*Kendilerine kitap verilenler, o peygamberi çocuklarını tanıdıkları gibi tanırlar.*” denerek bu gerçeğe işaret edilir ki Medine döneminde de aynı hususa tekrar vurgu yapılacaktır.²⁰ Nüzul sırası 55 olan En'âm Sûresi'nin 114. âyetinde “*Bu kitabı size açık açık indiren o iken, Allah'tan başka hakem mi aramalıyım? Kendilerine kitap verilenler, onun Rabbinden bir hak olarak indirildiğini bilirler; şüpheye düşenlerden olma.*” denirken 85. sırada nazil olan Ankebût Sûresi'nin 47. âyetinde Ehl-i kitapla en güzel şekilde mücadele edilmesi bildirildikten sonra Kur'an'ın Peygamber'e indirildiği, kendilerine kitap verilenlerin de o kitaba inandıkları beyan edilir. Hatta nüzul tertibi olarak 96. sıradaki Ra'd Sûresi'nin 36. âyetinde kendilerine kitap verilenlerin Peygamber'e indirilen Kur'an'dan son derece memnun kaldıkları belirtilir.

Yukarıda kısaca verdiğimiz muhtevayla Mekke döneminde Ehl-i kitap; önceki vahiy geleneğini temsil eden, kendilerine danışılması istenen, Hz. Peygamber'i ve Kur'an'ı kabul edecek olan, ona inanan ve sevinen bir topluluk olarak sunulmaktadır. Hatta Mekke döneminde Yahudilerin Hz. Peygamber'in gerçek peygamber olup olmadığını test etmelerine ilişkin sorular sorduğu bilinmektedir ki bunlardan bir kısmı Kur'an'a yansımıştır. Ruh ve Zülkarneyn'le ilgili sorular buna örnektir.²¹ Bunlar kadar önemli olan bir diğer konu, Hz. Peygamber'in namaza dururken Mescid-i Aksa'ya yönelmesinin emredilmesidir ki bu durum kiblenin tahviline kadar devam edecektir.

Medine Dönemi'ne gelindiğinde ilk inen sûrelerden biri Bakara Sûresi'dir. Bu sûrede öncelikle Mekke'deki sıcak ve yakın ilişki devam ettirilmiş, Yahudilerin Hz. Peygamber'i ve Kur'an'ı kabul etmeye yanaşmamaları neticesinde üslup sertleşmiş, tarihteki ihanetleri ve isyanları gözler önüne serilmiş; nihayetinde Yahudi ve Hristiyanlar, inat ve ısrarla inkâr ettikleri için köprüler tamamen atılmıştır. Ehl-i kitapla ilgili âyetler bütüncül olarak incelendiğinde, Yahudilerin âlimler ve ümmiler şeklinde iki kısma ayrıldığı, Yahudi âlimlerden bir kısmının iman ettiği için övüldüğü, çoğunun ise inkârcı olduğuna vurgu yapıldığı görülmektedir. Gerek âlimlerden gerekse ümmilerden iman edenlerin sayısı çok az olduğu için Yahudilerin bundan sonraki aşamada hep ihanetlerine, isyanlarına ve yanlışlarına vurgu yapılmakta; iyiler ise çoğu yerde istisna edilmektedir. Hemen hemen bu yapı, bütün âyetlerde gözlemlenmekte, gerek Tevrat'a gerekse Hz. Peygamber ve Kur'an'a inananların sayısının az olduğuna vurgu yapılmaktadır. Örneğin el-Mâide 5/65-66. âyetlerde “*Ehl-i kitap iman edip günahtan sakınsaydı, kuşkusuz biz de kötülüklerini yüzlerine vurmaz, onları nimeti bol cennetlere koyardık. Şayet onlar Tevrat'ı, İncil'i ve Rableri tarafından onlara indirileni doğru dürüst uygulamış olsalardı göğün ve yerin türlü türlü nimetlerinden yararlanırlardı. İçlerinden aşırılığa kaçmayan bir zümre var; çoğunun yaptığı işler ise pek kötüdür.*” buyrulur. 68. âyette ise “*De ki: Ey Ehl-i kitap! Siz Tevrat'ı, İncil'i ve Rabbinizden size indirilen Kur'an'ı doğru dürüst uygulamadıkça tuttuğunuz yol yol değildir. Rabbinden sana indirilen Kur'an, onlardan çoğunun azgınlığını ve inkârcılığını kuşkusuz artıracaktır. Kafirler*

²⁰ el-Bakara 2/146.

²¹ el-İsrâ 17/85; el-Kehf 18/83.

topluluğun yüzünden üzülme.” denir. Ehl-i kitabın inkârcı taifesi eleştirilirken iman edenler övülmektedir. Örneğin “Onlar ellerindeki Tevrat’ta ve İncil’de yazılı buldukları o elçiye, o ümmi peygambere uyarlar... O peygambere inanan, onu koruyup destekleyen, ona yardım eden ve onunla birlikte gönderilen nura uyanlar, işte bunlardır kurtuluşa erenler.” buyrulur.²² İsrâ Sûresi’nde de şöyle denir: “De ki: Siz ona inanın veya inanmayın. Şu bir gerçektir ki bundan önce kendilerine ilim verilen kimselere Allah’ın kelamı okununca derhâl yüzüstü secdeye kapanır ve Rabbimizi tesbih ederiz, Rabbimizin vaadi mutlaka yerine getirilir derler. Ağlayarak yüzüstü yere kapanırlar. Kur’an onların saygısını artırır.”²³ Hûd Sûresi’nde ise “Rabbinden gelen açık bir delile dayanan kimse (ötekiler gibi olur mu?) Bu delili de Rabbinden gelen bir şahit izliyor. Ayrıca ondan önce de bir önder ve rahmet olarak Mûsâ’nın kitabı var. İşte bunlar ona inanırlar, çeşitli gruplardan onu inkâr edenlerin varacağı yer ise cehennem ateşidir...”²⁴ denir. Bu âyet de Ehl-i kitaptan bazılarının inandığına, bazılarının inkâr edip cehennemi hak ettiğine işaret etmektedir. Hz. Peygamber de şöyle buyurmuştur: “Canım elinde olana yemin olsun ki şu ümmetten, yani Yahudi ve Hristiyanlardan bir kişi beni dinler, sonra da bana iman etmezse kesinlikle o cehennemliklerden biridir.”²⁵

Sonuç olarak bütün bunlar göstermektedir ki Bakara Sûresi 120. âyette “Kendi dinlerine uymadıkça Yahudi ve Hristiyanlar senden asla hoşnut olmayacaklardır.” şeklinde kötü Yahudi ve Hristiyanların inkârlarında devam edecekleri bildirildikten sonra 121. âyette “kendilerine kitap verdiklerimizden (Tevrat’ı veya Kur’an’ı) hakkıyla okuyanların inanacaklarına; hakkıyla okumayanların inkârlarında kalıp hüsrana mahkum olacaklarına” vurgu yapılmış olduğu ortaya çıkmaktadır.

3.2. Âyetin Muhataplarının Sebeb-i Nüzuller Açısından Analizi

Tefsirlerde el-Bakara 2/121 âyetinin sebeb-i nüzülü olarak iki farklı sunum söz konusudur. Birincisi konuyla ilgili pratik rivayetlerin zikredilmesidir. İkincisi herhangi bir rivayet zikretmeksizin doğrudan kimin hakkında indiğiyle ilgili bilgi verilmesidir.

Sebeb-i nüzul kaynaklarında üç rivayet mevcuttur. İbn Abbâs’a dayandırılan rivayete göre âyet, Cafer b. Ebî Tâlib’le birlikte deniz yoluyla Habeşistan’dan gelen, Habeşli ve Şamlılardan oluşan kırk kişilik bir grup hakkında nazil olmuştur. Dahhâk b. Müzâhim’e dayandırılan ikinci rivayete göre âyet, Yahudilerden mümin olanlar hakkında nazil olmuştur. Katâde ve İkrime’ye dayandırılan üçüncü rivayete göre âyet, Hz. Peygamber’in ashâbı hakkında nazil olmuştur.²⁶

Tefsirlerde de âyetin kim hakkında indiğini ifade eden rivayetlerin üç kısma ayrıldığı görülmektedir. Birincisi, gemiyle gelen Hristiyanlar; ikincisi Hz. Peygamber’in ashâbı, müminler; üçüncüsü ise Yahudi âlimleridir. Gemiyle gelen Hristiyanlarla ilgili rivayete ilk olarak Semerkandî tefsirinde rastlanır. Semerkandî sayılarını 32 kişi olarak verir, Cafer b. Ebî Tâlib’le Habeşistan’dan geldiklerini ve Kur’an’a tabi olduklarını zikreder.²⁷ Sa’lebî’deki rivayette ise 32’si Habeşli, 8’i Şam Ruhbanı olmak üzere gelenlerin toplam 40 kişi olduğu zikredilir; aralarında Bahîra’nın bulunduğu

²² el-A’râf 7/157.

²³ el-İsrâ 17/107-109. Benzer âyetler için bk. el-Kasas 28/52-53; Âl-i İmrân 3/20, 199; el-Mâide 5/82-83; el-Ankebût 29/47.

²⁴ Hûd 11/17.

²⁵ Müslim, “İmân”, 240 (No. 153).

²⁶ Ebü’l-Hasen el-Vâhidî, *Esbâbü’n-nüzûl*, thk. Kemâl Besyûnî Zağlûl (Beyrut: Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1411), 43; Selîm b. İd el-Hilâlî - Muhammed b. İsa Âlî Nasr, *el-İstîâb fî beyâni’l-esbâb* (el-Memleketü’l-Arabiyyetü’s-Suûdiyye: Dârü İbnü’l-Cevzî, 1425), 1/67

²⁷ Ebü’l-Lays, *Tefsîr*, 1/90.

da belirtilir.²⁸ Hem esbab-ı nüzul eseri hem de üç ayrı tefsiri olan Vâhidî, *el-Basîl*'te Cafer b. Ebî Tâlib'le Habeşistan'dan gelen Habeşli Hristiyanlar hakkında nazil olduğunu; bunların Hz. Peygamber'e inandıklarını söyler; *Esbâbü'n-Nüzcûl*'de ilgili rivayete Habeş ve Şam ehlinde 40 kişi bilgisini ekler.²⁹ Necmeddin en-Nesefî, gemideki Hristiyanlar rivayetini vermekte; 40 kişiden 32'sinin Yemenli olduğunu zikretmektedir. Bunun yanında kîl lafzıyla Hz. İsa'nın kavminden geri kalan 39 kişi olduklarına; bunların Hz. İsa'nın sözüne binaen ileride gelecek bir peygamber olarak Hz. Muhammed'e inanan kişiler olduklarına dair başka bir rivayet aktarmıştır.³⁰ Ebû Hayyân da gelenlerin 32 Habeşli, 8 Şamlı ruhbandan oluştuğunu kaydettikten sonra bir kısmının Necranlılardan, bir kısmının Habeşlilerden, bir kısmının Rumlardan, bir kısmının da Cafer'le birlikte gelen sekiz gemiciden oluştuğuna dair bir başka görüşü aktarır.³¹ Titiz bir rivayet tefsiri olması bakımından İbn Kesîr'in Hristiyanlarla ilgili rivayete yer vermemesi dikkati çekmektedir.³² Ebû Mûsâ el-Eş'arî'yle ilgili tabakât eserlerindeki rivayetlerde, Habeşistan'a yapılan ikinci hicretten dönüşte Ebû Mûsâ'nın kavminden 50 küsur kişinin Cafer b. Ebî Tâlib'in döndüğü gemiyle birlikte Medine'ye geldiği ve o sırada Hayber Gazvesi'nde bulunan Hz. Peygamber'in yanına uğradığına vurgu yapılmaktadır.³³ Bu rivayete göre dönüş olayı Hayber fethinin gerçekleştiği hicri 7. yıla (Mayıs-Haziran 628) tekabül etmektedir. Hâlbuki Bakara Sûresi'nin ilk kısımları hicretin 2. ve 3. yıllarında nazil olmuştur. Zaten ilk tefsirlerde de Habeşistan'dan dönüş rivayetine atıfta bulunulmaz. Muhtemelen bazı müfessirler söz konusu olayı âyetle ilişkilendirmiştir. Dolayısıyla ilgili rivayetin, âyetin nüzulüne doğrudan sebep olan bir olaydan değil, âyetin muhtevasına uygun daha sonra gelişen bir olaydan söz ettiği anlaşılmaktadır. Bunun yanında Hristiyanları kısmen ilgilendirse de âyetin siyakının çoğunlukla Yahudilerle ilgili olması, *Ashâb-ı Sefîne* olarak da anılan topluluğun âyetin doğrudan nüzul sebebi olmasına engel teşkil etmektedir.

Hz. Peygamber'in ashabı olduğu görüşüne gelince, bu görüş genellikle âyetin ibtidai cümle olması fikrine dayanmaktadır. Ne var ki Taberî'nin de dediği gibi³⁴, âyetin öncesinde ve sonrasında müminlerle ilgili hiçbir vurgu bulunmadığı için muhatabın Ashâb-ı Kırâm olması mümkün gözükmemektedir. Ayrıca *kendilerine kitap verilenler*'in, Kur'an'da sadece Ehl-i kitap, özellikle de Yahudiler için kullanılan bir ifade olması da bu âyette muhatabın müminler olmadığını göstermektedir.

Sonuç olarak âyetin muhatabının Yahudiler olduğu şeklindeki rivayet, en tutarlı görüş olarak görülebilir. Çünkü *elleszîne âteynâhümü'l-keîb* ve benzeri ifadeler Kur'an'da çoğunlukla Yahudiler için kullanılmaktadır. Kitap bağlamında manipülasyonlarından en çok söz edilen grup yine Yahudilerdir. Âyetin siyakında baştan beri konu edinen grup da yine Yahudilerdir. Üstelik ilgili âyet hem bir önceki âyetin istisnası hem de Yahudilerin Hz. Mûsâ kıssası üzerinden

²⁸ Sa'lebî, *Keyf*, 4/69.

²⁹ Vâhidî, *Basîl*, 3/287; Vâhidî, *Esbâb*, 43.

³⁰ Nesefî, *Tefsîr*, 2/429-430.

³¹ Ebû Hayyân, *Bahr*, 1/591.

³² İbn Kesîr, *Tefsîr*, 1/403.

³³ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kebir*, thk. Ali Muhammed Ömer (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1421), 4/99; Şemsüddin ez-Zehabî, *Sijerü a'lâmi'n-nübelâ* (Kâhire: Dârü'l-Hadîs, 1427), 4/41; Buhârî, "Menâkibu'l-Ensâr", 66 (No. 3876); "Megâzî", 36 (No. 4230); Müslim, "Fezâilü's-Sahâbe", 169 (No. 2502).

³⁴ Taberî, *Câmi*, 2/486.

anlatıldığı bölümün fezlekesi şeklindedir. Bütün bunlardan dolayı âyetin, aralarında Abdullah b. Selâm, Sa'ye b. Amr, Temmâm b. Yahûdâ, Esed b. Ka'b, Üseyd b. Ka'b, İbn Yâmin, Abdullah b. Sûriyâ gibi şahısların bulunduğu Yahudiler hakkında nazil olduğunu söylemek doğruya en yakın görüş olmaktadır.

3.3. Âyetin Siyak-Sibak Açısından Analizi

Başından 121. âyetine kadar Bakara Sûresi'ne bakıldığında Yahudilerle bir yüzleşmenin söz konusu olduğu hemen fark edilir. Nitekim Bakara Sûresi, Medine'ye yapılan hicret sonrasında nazil olmaya başlamıştır. Hicretten sonraki ilk yıllarda nazil olan 40-121. âyetler, Medine'ye hicret eden Hz. Peygamber'in Ehl-i kitapla, özellikle de Yahudilerle ilk karşılaşmasını yansıtmaktadır. Doğal olarak bundan sonra bir yüzleşme başlayacaktır.

Hicretten önce inen âyetlerde Hz. Mûsâ şeriatine ve Ehl-i kitaba kısa dokunuşlarla sıcak mesajlar verilmiş; müşriklere "bilmiyorsanız *ehl-i zikre* sorun" diye tavsiyede bulunmak suretiyle Yahudi âlimleri *ehl-i zikre* sayılarak önemsenmiş; bazen Tevrat âyetlerine atıflar yapılmış, bazen de kıssaların kısa anlatımlarıyla vahiyler arasındaki benzerliklere vurgu yapılmıştır.³⁵ Hicretten kısa süre önce inen Ankebût Sûresi'nde, Ehl-i kitap içerisinde iman edenlerin olduğu belirtilerek olumlu mesajlar verilmişti.³⁶ Bunun yanında bazı âyetlerde Yahudilere bir kısım sorular sorulması istenmiş; diğer taraftan da Yahudiler, Hz. Peygamber'e birtakım sorular sormuşlardı.³⁷ Mekke döneminde nazil olan âyetlerde müşriklere sert eleştiriler yapılırken Ehl-i kitaba olumlu mesajlar verilmesi; hem vahiy geleneğinden gelmeleri hem de yeni bir peygamber ve kitabın geleceğini bilmeleri sebebiyle Hz. Muhammed'in peygamberliğini ve Kur'an'ı kabule müsait oldukları beklentisini yansıtır. Hatta Kudüs'ün kible olarak tayin edilmesi de bu stratejinin bir parçasıdır. Bu ılımlı yaklaşım Medine Dönemi'nin başlarında inen âyetlerde de sürmüştü. Nitekim Bakara Sûresi'nin ilk inen âyetlerinde Yahudilere yumuşak bir üslupla hitap edilmiştir. Ancak ilerleyen süreçte Yahudiler, İslâm'ı kabul etmek yerine Hz. Peygamber'e karşı inkârcı bir tavır takınmışlar, hatta bunu Müslümanları yok etmeye dönük bir düşmanlığa vardırmışlardı. Dolayısıyla nazil olan âyetler Yahudilerin bu tavırlarıyla orantılı olarak giderek sertleşmiştir. İslâm'la mücadeleye girişen ana muhalefet grubunu oluşturmaları sebebiyle de inen âyetler büyük oranda onların tutarsızlıklarına, nankörlüklerine ve düşmanlıklarına temas etmiştir. 120. âyetle birlikte kötü Yahudi tiplerle aradaki köprüler yıkılmıştır.

Biraz daha açacak olursak, el-Bakara 2/40. âyetten itibaren Hz. Mûsâ üzerinden Yahudilere bazı mesajlar verilir. Müslüman olarak Hz. Peygamber'e ve Kur'an'a tabi olmaları istenir. Kendilerine verilen nimetler tek tek hatırlatılır; birçok kez söz vermelerine rağmen Allah'a ve Peygamber'e karşı yaptıkları hata ve ihanetlere yer verilir. el-Bakara kıssası anlatılarak Yahudiler çeşitli açılardan eleştirilir. Bu kıssanın anlatımıyla birlikte mesajlar sertleşmeye başlar. Başta Tevrat üzerinde yaptıkları manipülasyonlar olmak üzere Yahudi ve Hristiyanların her defasında verdikleri sözleri çiğnedikleri konu edilir. Peygamberleri yalanlama ve öldürmelerine, buzağıyı put edinmelerine ve kelime oyunlarına vurgu yapılır. Bir kısım temelsiz iddiaları ve çelişkili tutumları gözler önüne serilir. Medine Yahudilerinden, atalarının düştüğü hatalara düşmemeleri, Hz. Muhammed'e ve Kur'an'a tabi olmaları istenir. Tıpkı Hz. Mûsâ ve Hz. İsa gibi Hz. Muhammed'in

³⁵ Bk. en-Nahl 16/43; el-Enbiyâ 21/7; eş-Şuarâ 26/196-97; eş-Şûrâ 42/13; el-Ahkâf 46/10; en-Necm 53/36; el-Müddessir 74/31; el-A'lâ 87/18-19.

³⁶ el-Ankebût 29/46-47.

³⁷ el-Enbiyâ 21/7; en-Nahl 16/43; el-İsrâ 16/85; el-Kehf 18/83.

de bir peygamber olarak gönderildiği ifade edildikten sonra 120. âyette kendilerinden saymadıkları için Yahudilerin de Hristiyanların da onu onaylamayacakları belirtilerek her iki inaç grubunun inatçı tutumları ortaya konur. Bu âyetlere kadar hep Yahudi ve Hristiyanların olumsuz tavır takınanlarına dönük mesajlar verilmiş, işledikleri cürümler hatırlatılarak eleştiriler yapılmıştır. 121. âyette ise Yahudi ve Hristiyanların hepsinin aynı olmadığı, içlerinde iyi insanların da bulunduğu mesajı verilmiştir. Bu âyetle birlikte Ehl-i kitaba Hz. Mûsâ kıssaları üzerinden verilen mesajların perdesi de kapanmıştır. Bir anlamda 121. âyet birinci perdenin son âyetidir. Çünkü 122. âyetten itibaren ikinci bir perde açılarak Ehl-i kitaba Hz. İbrahim kıssaları üzerinden mesajlar verilmeye başlanmıştır.

Sonuç olarak siyakıyla ilişkisi bakımından 121. âyetin, genel olarak inkârcı bir tavır takınan Yahudiler arasında iman edenlerin de çıktığını konu edinmektedir. Dolayısıyla âyetin başında geçen “kendilerine kitap verilenler” ifadesi daha önce Ehl-i kitaba mensup iken Hz. Peygamber’le karşılaşınca ona ve Kur’an’a iman eden kişileri karşılamaktadır. Âyetin fasıl yapılarak bir ibtida cümlesi şeklinde gelmesi, Yahudiler arasından çıkan bu müminleri övmek maksadına dönük bir nükte barındırır. Bu yüzden önceki cümlelere atıf yapılmamıştır. Sûre içerisinde 121. âyetin öncesinde, “kendilerine kitap verilenler” ifadesini Hz. Peygamber’in ashâbı veya genel olarak bütün müminler şeklinde yorumlamaya imkân verecek bir muhteva söz konusu değildir. Hâl böyle olunca, sırf ibtida cümlesi olmasından hareketle müfessirlerin buradaki *ellezîne* ism-i mevsulünü “Muhammed’in ashâbı” veya “bütün müminler” şeklinde tefsir etmeleri³⁸ siyak açısından uygun düşmemektedir. Nitekim ilk müfessirlerden Mücâhid, el-Kasas 28/52. âyette geçen *ellezîne âteynâhümül-kitâb* ifadesini “Ehl-i kitaptan Müslüman olanlar” şeklinde vermişken öncesiyle ilişkisi net olduğu için bu âyette açıklama yapmamıştır.³⁹ Mukâtil de “Abdullah b. Selâm ve arkadaşları gibi Tevrat ehlinde iman edenler” şeklindeki açıklamayla yetinmiş, başka bir vecih sunmamıştır.⁴⁰ Yine Yahyâ b. Sellâm; el-Kasas 28/52. âyette ilgili ibareyi “Ehl-i kitaptan inananlar” şeklinde vermiş, başka alternatif vermemiştir.⁴¹ Zeccâc da tek tercihle “Ehl-i kitap âlimleri” olarak vermiştir.⁴² Taberî’yle birlikte iki görüş ortaya çıkmaktadır ki o, “Muhammed ashâbı” ve “Yahudilerden iman edenler” şeklinde iki görüş vermiş, siyak ilişkisi bakımından ikinciyi tercih etmiştir.⁴³ Taberî’yle başlayan süreç iki vecihli olarak devam edegelmiş; sonraki müfessirlerin bir kısmı da birinci kısmı, “Hz. Peygamber’in ashâbı” veya “bütün müminler” şeklinde ikiye bölmüş, ikinci kısmı ise “Yahudilerden iman edenler”, “Hristiyanlardan iman edenler” veya “Ehl-i kitaptan iman edenler” şeklinde tefri etmiştir.⁴⁴ Bunlar içerisinde sadece “Ehl-i kitap müminleri”ni verenler bulunduğu gibi⁴⁵ iki görüşü verip “Ehl-i kitab”ı tercih edenler⁴⁶

³⁸ Örneğin bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, 1/218-219; Mâtürîdî, *Te’vîlât*, 1/553; İbn Atiyye, *Muharrar*, 1/204; İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-mesîr*, 1/107; Râzî, *Mefâtîh*, 4/30.

³⁹ Mücâhid, *Tefsîr*, 530, 212.

⁴⁰ Mukâtil, *Tefsîr*, 1/135.

⁴¹ Yahyâ b. Sellâm, *Tefsîr*, 2/599.

⁴² Zeccâc, *Meâni’l-Kur’ân*, 1/203.

⁴³ Taberî, *Câmi*, 2/564-565.

⁴⁴ Sa’lebî, *Keşf*, 4/70; Râgıb, *Tefsîr*, 1/307; Begavî, *Meâlim*, 1/144

⁴⁵ Semerkandî, *Bahr*, 1/90; Vâhidî, *Vecîz*, 129; a.mlf., *Vasît*, 1/200; Sem’ânî, *Tefsîr*, 1/133; Nesefî, *Teysîr*, 2/429-430; Zemahşerî, *Keşşâf*, 1/183.

⁴⁶ Taberî, *Câmi*, 2/564-565; Mekki b. Ebû Tâlib, *el-Hidâye ilâ büllûgî’n-nibâye*, thk. eş-Şâhid el-Büşeyhî (Şârika: Câmia-tü’ş-Şârika, 1429), 1/420-21; Vâhidî, *Basît*, 3/287.

ve sadece ‘‘Peygamber ashabını ve müminleri’’ verenler de vardır.⁴⁷ Bunun yanında tercihsiz bir Şekilde her iki görüşü nakledenler de vardır.⁴⁸ Ne var ki siyak, buradaki muhatapların Ehl-i kitap, özellikle de Yahudiler olduğunu aÇık bir Şekilde ortaya koymaktadır.

3.4.  yetteki Mübhem Lafızların ve İbarelerin Gramatik AÇıdan Analizi

 yette kastedilen anlamın belirginleŐmesi iÇin mübhem lafızlar ile ibarelerin gramatik izahının sorgulanması kaŐınılmazdır.  yet iki ana c mlerden oluŐmaktadır. İlk c mlle *الذین آتیناهم* c mlsidir. Birinci c mlle, isimle (*ellezîne*) baŐladıĐı iÇin isim c mlsidir. *Ellezîne*, sılasıyla beraber cümlenin m btedasıdır. Bu konuda müfessirler arasında ihtilaf yoktur. Ancak *ellezîne*’nin haberinin hangisi olduğunda farklı yaklaŐımlar ortaya çıkmaktadır. Râzî, *ellezîne*’yi sılasıyla beraber mübteda; *yetlûne* c mlsinin de haber yapmıŐ; * l ike* ile başlayan c mlleyi ayrı bir c mlle kabul ederek * l ike*’yi ikinci bir mübteda; *y  minûne bihî* c mlsinin de bunun haberi olarak vermiştir.⁴⁹ Kurtubî, birinci görüş olarak *ellezîne*’yi mübteda, *yetlûne* c mlsinin de haber olarak verirmiŐ; ikinci görüş olarak *ellezîne*’nin haberinin * l ike* c mlsi olabileceğini kaydetmiŐtir. Lakin ikinci görüş aÇısından *yetl nehu* c mlsinin irabına yer vermemiştir.⁵⁰ Muhtemelen haber olmadığı takdirde hâl c mlsi olacağı bilindiği iÇin buna aÇıklama getirmemiŐtir. Nitekim Beyzâvî, *yetlûne* c mlsinin hâl olarak alır, *ellezîne*’nin haberinin ise * l ike* olduğunu belirtir. İkinci görüş olarak *yetl nehu*’nun *ellezîne*’nin haberi olabileceğini de ekler. Bu durumda * l ike* c mlsi, kendi iÇinde ayrı bir isim c mlsi olacaktır.⁵¹ Nesefî ise tek vecih sunmuŐtur; *ellezîne* m btedadır, * l ike* c mlsi onun haberidir; *yetl nehu* c mlsi de hâl c mlsidir.⁵²

Eb  Hayyân, c mlleyi tahlil ederken öncelikle *ellezîne* kelimesinin tekabülünün umum veya husus olmasına göre ayrım yapar. Husus olmasından kastı, belli bir topluluğu ifade etmesidir ki bu durumda *ellezîne*, ya Hz. Peygamber’in ashabı, ya mümin Yahudiler, ya Yahudi âlimleri ya da mümin Hristiyanlar gibi özel bir gruba hasredilmiŐ olacaktır. Umum olmasından kastı ise daha genel bir topluluğu ifade etmesidir ki bu durumda da *ellezîne* ya bütün peygamber ve nebiler, ya da bütün müminler vecihlerinden birini karşılayacaktır. İkinci ayrımı ise *kitâb* kelimesinin m bhemliğinin ortadan kaldırılmasına yöneliktir. *Kitâb* kelimesindeki tercih, hem gramatik yapıyı hem de anlamı etkileyecektir. Bir anlamda *ellezîne*’deki umum husus ayrımı ve bundan neŐet eden ihtilaf, *kitâb* kelimesinin tekab l ndeki ihtilafı daha da derinleŐmektedir. Buna göre *kitâb* kelimesi iÇin ya sadece Tevrat, ya sadece İncil, ya her ikisi, ya Tevrat, İncil ve Kuran’ın  Őu ya da cins isim olarak bütün kutsal kitaplar Şeklinde vecihler sunmaktadır.  Ő nc  ayrım ise *yetl * kelimesinin anlamıdır ki bu da gramatik yapıyı, dolayısıyla da anlamı etkileyecektir. Buna göre *yetl * kelimesi ya okumak ya da tabi olmak ve izlemek anlamındadır. Bu  Ő ayrımı verdikten sonra Eb  Hayyân, *ellezîne* kelimesinin mübteda olduğunu söylemiŐ, ardından *ellezîne*’den husus kastedilirse, bu durumda birinci vecih olarak *yetl nehu* c mlsinin haber olduğunu; ikinci vecih olarak *yetl nehu* c mlsinin ya meful konumundaki *h m* zamirinden ya da ikinci meful konumundaki *kitâb* lafzından hâl olduğunu; *ellezîne*’nin haberinin ise * l ike* c mlsi olduğunu; H fi’den naklen  Ő nc 

⁴⁷ İbn Eb  Zemeneyn, *Tefs rii’l-Kur’âni’l-azîz* (Kâhire: el-Fârûku’l-Had se, 1423), 1/175.

⁴⁸ Mâverdi, *Nüket*, 1/182

⁴⁹ Râzî, *Mef tib*, 4/29.

⁵⁰ Kurtubî, *Câmi*, 2/95.

⁵¹ Beyzâvî, *Em r*, 1/104.

⁵² Nesefî, *Med rik*, 1/126.

görüş olarak da *ellezîne* cümlesinin mübteda, *yetlûnehû* cümlesinin birinci haber; *ülâike* cümlesinin ise ikinci haber olduğunu kaydeder. *Ellezîne*'nin umum olması durumunda ise İbn Atiyye'nin de içinde bulunduğu müfessirlere nispet ederek *ellezîne*'nin mübteda, haberinin ise *ülâike yü'minûne* cümlesi olduğunu; *yetlûnehû* cümlesinin ise sadece hâl olacağını ve haber olmayacağını ifade eder. Gerekçe olarak da tilavete ister okuma, ister amel etme ve yolundan gitme anlamı verilsin, bütün müminlerin sürekli şekilde okumalarının veya amel etmelerinin imkansız olmasını gösterir. Ebû Hayyân, bütün bu açıklamaları yaparken *ellezîne* ve *kitâb* kelimesine verilen tekabüllerin bu gramatik şekillere göre anlamlandırılacağını ihsas ettirmiş olmaktadır ki bu durumda bir çok kombinasyon ortaya çıkacaktır.⁵³

Ebû Hayyân, *ülâike yü'minûne bibî* cümlesindeki *hû* zamirinin mercii için dört vecih sunar. İlk olarak zamirin mercii'nin, *yetlûnehû* kelimesindeki *hû* zamirinin de mercii olan *kitâb* lafzı olduğunu kaydeder. İkinci görüş olarak kıl lafzıyla *bibî* zamirinin Hz. Peygamber'i karşıladığını söyleyenlerin olduğunu; her ne kadar kelimada Hz. Peygamber geçmiyor ise de kelamın güçlü yapısının zımnen ona delalet ettiğini söylediklerini aktarır. Ne var ki Ebû Hayyân bu gerekçeyi doğru bulmaz; çünkü daha önceki âyette "biz seni hak olarak gönderdik" cümlesinde Hz. Peygamber'in muhatap zamiriyle geçtiğini; dolayısıyla zımnen değil lafzen Peygamber'e zamirin isnad edilmesi gerektiğini vurgular. Bu noktada problem sadece orada muhatap zamiri kullanılmış iken burada gâib zamirinin kullanılmış olmasıdır ki Ebû Hayyân burada iltifat sanatı yapıldığı için iki zamirin aynı kişiyi karşılamasından dolayı bunun mümkün olacağını ifade ederek bu problemi aşar. Üçüncü görüş olarak *bibî*'deki zamirin mercii'nin Allah olduğunu yine kıl lafzıyla verir. Aynı problem burada da söz konusudur; *âteynâ* kelimesinde biz zamiri kullanılmış iken, burada ise gâib zamiri kullanılmıştır. Bunu da iltifat yorumuyla aşar. Dördüncü görüş olarak İbn Atiyye'nin görüşünü nakleder. Ona göre, *bibî*'deki zamir, daha önce geçen *hüdâ* kelimesini karşılar. Bu tercihe göre, önceki âyetlerde Allah'ın inkârcı Yahudi ve Hristiyanlardan söz ettiğini; Hz. Peygamber'i onlara karşı uyardığını; Allah'ın hidayetinin esas hidayet olduğunu vurguladığını; bu âyette ise Allah'ın kitabını hakkıyla okuyan ve dolayısıyla da Hz. Peygamber'in peygamberliğine iman eden Yahudi ve Hristiyanların bu hidayete uyduklarını ifade etmiş olmaktadır. İbn Atiyye'nin bu görüşünü aktardıktan, bu tercihin de mümkün olabileceğini kaydettikten sonra tercih ettiği görüşün *hû* zamirinin *kitâb*'a raci olması olduğunu söyler ve şöyle gerekçelendirir: Zamirin *kitâb*'a raci olması gerekir; çünkü *kitâb* kelimesi daha önce geçmiş, *yetlûnehû* ifadesinde *hû* zamiri ona raci olmuş, dolayısıyla da *bibî*'deki zamirin de oraya raci olması gerekir. Çünkü cümlede aslanan zamirin mercii'nin aynı olması; farklı şeyleri karşılamamasıdır. Farklı şeylere raci kılınması lafızda düğüm, manada ise karışıklık ortaya çıkarır. Çünkü tekrar eden aynı zamir, cümlede tek bir şeye raci kılınıyor ve mana da buna göre doğru ve sahih oluyorsa bu, aynı zamirlerin mercii'nin farklı olmasından daha uygundur. Zamirin tek merciden farklı şeyleri karşıladığını ortaya koymak için lafzi veya manevi ayrı bir karineye ihtiyaç olacaktır. Yani bu tercihe mani olacak bir karine bulunmamaktadır demek; bu görüşünü desteklemek için Zemahşeri'nin de zamirin *kitâb*'a dönmesini benimsediğini söylemektedir.⁵⁴

Bu kısmı birtakım farazi takdirlerle bitirelim. Neden bu cümle Kur'an'daki mevcut şekliyle kurulmuştur? Bir başka ifadeyle, niçin içerisinde mübhem lafızlar kullanılmak yerine cümle, vazih

⁵³ Ebû Hayyân, *Babr*, 1/591-592.

⁵⁴ Ebû Hayyân, *Babr*, 1/592-593.

lafızlar kullanılarak ve ibtidaiye yapılarak daha açık bir şekilde kurulmamıştır? Örneğin âyetin içindeki ihtilafı noktalar ve mahzuflar dikkate alınarak aşağıdaki şekillerden biriyle gelmesi mümkün olamaz mıydı?

فأولئك هم الخاصون	به	ومن يكفر	به	أولئك يؤمنون	حق تلاوته	هـ	يتلون	الكتاب	الذين آتيناهم	
	بالقرآن		بالقرآن			القرآن		القرآن		المؤمنون
	بالرسول		بالرسول			القرآن		القرآن		المؤمنون
	بالقرآن		بالقرآن			القرآن		القرآن		أهل الكتاب
	بالتوراة		بالتوراة			التوراة		التوراة		أهل الكتاب
	بالقرآن		بالقرآن			التوراة		التوراة		أهل الكتاب
	بالرسول		بالرسول			التوراة		التوراة		أهل الكتاب
	بالقرآن		بالقرآن			القرآن		التوراة		أهل الكتاب
	بالرسول		بالرسول			القرآن		التوراة		أهل الكتاب

Kuvvetle muhtemeldir ki âyetin indiği ortamda muhataplar âyetteki maksadı net olarak anlamıştır. Yahudiler doğrudan mesajı alırken âyetin umum bırakılmasıyla Yahudiler dışında kalanlar için de dolaylı olarak mesaj verilmiş olmaktadır. Böylece bir anlamda muhatap kitleyi aşan bir umumluk murat edilmiş olmaktadır.

3.5. Otantik Mananın Tespitine Yönelik Bütüncül Değerlendirme

Çalışmanın bundan sonraki kısmında yukarıdaki açıklamalar ışığında âyeti bütün ihtilafı alanlarıyla değerlendirip bir sonuca varacağız. Önce *ellezîne* kelimesinin neye tekabül ettiğini ele alacağız. Âyetin herhangi bir bağlaçla kendinden önceki cümleye bağlanmayan bir ibtidai cümle olması ve *ellezîne*'nin temelde umum ifade etmesinden hareketle ilk bakışta bu lafız bütün müminleri karşılıyor gözükmektedir. Usul olarak umum, kendisini tahsis eden ve sınırlayan metin içi veya metin dışı bir muhassıs (karine) bulunmadığı müddetçe umumuna hamledilir. Ne var ki “kitabı hakkıyla okuma” kaydıyla âyetin bizzat kendisi, *kitap verilenler*'i metin düzeyinde bir tahsise gitmiştir: “Kendilerine kitap verilenlerden onu hakkıyla okuyanlar...” Bu durumda umum tahsis edildiği için âyetin nazil olduğu dönemdeki muhtemel muhataplar açısından ya Muhammed ashabi, ya Yahudiler, ya Hristiyanlar, ya da Ehl-i kitap şeklinde dört özel gruptan biri kastedilmiş olacaktır.

Muhammed ashabi, yani o günkü müminler şıkkı, âyetin genel muhtevası açısından uygun düşmekle birlikte birtakım sebeplerden ötürü mümkün gözükmemektedir. Öncelikle *ellezîne âteynâhümül-kitâb* ifadesi Kur'an ölçeğinde çoğunlukla Ehl-i kitap için kullanılmaktadır ve bu ifadedeki *kitâb*'dan kasıt da Tevrat (ve/veya İncil) olmaktadır. Ayrıca *vehüm yetlûne'l-kitâb* ifadesi yine Kur'an'da Ehl-i kitap için kullanılmıştır.⁵⁵ Siyak açısından bakıldığında 40-120. âyetlerin hepsi Ehl-i kitap ve özellikle Yahudilerle ilişkilidir. Özellikle 120. âyette Yahudi ve Hristiyanlardan inkârcı olanlar zikredildikten sonra 121. âyette onların iyi olanları ele alınmıştır. Öte yandan âyetle ilgili sebep-i nüzuller de Hristiyan ve Yahudilerle ilgilidir. Bütün bu gerekçeler *ellezîne* ile Muhammed ashabinin kastedilmediğini söylemek için yeterlidir.

Yahudiler veya Hristiyanlardan sadece birinin kastedilmiş olması da mümkün gözükmemektedir. Çünkü Kur'an bağlamı açısından *kitap verilenler* ifadesi bütün Ehl-i kitabı karşılamaktadır. Ayrıca âyetin öncesinde Yahudi ve Hristiyanlar birlikte zikredilmiştir. Ayrıca *ellezîne* ifadesindeki umumluk her iki grubu karşılamaya daha müsaittir. Dolayısıyla buradaki *ellezîne*

⁵⁵ el-Bakara 2/113.

ism-i mevsulünün, başta Yahudiler olmak üzere *kitabı hakkıyla okuma* şartını taşıyan bütün Ehl-i kitabı karşıladığını söyleyebiliriz. Bunun yanında cümlenin herhangi bir bağlaç veya kayıtlı öncesine vasledilmeden, fasl yoluyla ibtidai veya itirazi bir cümle olarak gelmesi, burada sözü edilen kişilerin övgüye layık olduklarını mübalağalı bir anlatımla ortaya koymaya dönük bir vurgu taşır. Bu âyetten önceki yaklaşık altmış âyette Ehl-i kitabın kötü karakterli olanlarının bütün ihanetleri, isyanları, çıkmazları ve kuruntuları ortaya dökülürken bu âyette sözü uzatmadan, lafı dolandırmadan müstakil tek cümleyle içlerindeki iyilerin değerini hissettirmeye dönük bir mesaj verir. Bunun yanında hem ibare umumu üzere bırakılarak hem de siyakında Ehl-i kitap merkeze alınarak öncelikle Ehl-i kitaba mesaj verilmiş, ayrıca onlar üzerinden bütün müminlere de hisselerini almaları gerektiği ima edilmiştir. Çünkü şu bir prensiptir: Kur'an'da temelde kişiler değil, yaptıkları eylemler dikkate alındığı için mesaj, kim hakkında inerse insanın aynı fiili yapan herkesi kapsayacaktır. Diğer bir ifadeyle itibar sebebin hususiliğine değil, lafzın umumiliğine dir.

Birinci cümlenin gramatik yapısına baktığımızda karşımıza birkaç takdir ihtimali çıkar. Birinci takdir şöyledir: *Ellezzîne* ifadesi mübteda; *yetlûne* cümlesi birinci haber, *ülâike* cümlesi ise ikinci haberdir. İkinci takdir ise şöyledir: *Ellezzîne* ifadesi mübteda; *yetlûne* cümlesi ya *hüm* zamirinden ya da *kitâb*'dan hâl; *ülâike* cümlesi ise haberdir. Birinci takdire göre anlam kendilerine kitap verilenler, o kitabı hakkıyla okurlar; ona inanırlar şeklindedir. Ne var ki bu anlam, hem vakıa hem Kur'an bütünlüğü hem de âyetin siyaki açısından uygun değildir. Çünkü bu şekilde mana verildiğinde, kendilerine kitap verilenlerin istisnasız kitabı hakkıyla okudukları anlamı ortaya çıkar ki bazı müfessirler bu sıkıntıya dikkat çekmişlerdir.⁵⁶ Buna göre *yetlûnebû* cümlesinin haber olmasının önündeki engeller şunlardır: Hz. Mûsâ zamanında bile Hz. Mûsâ'ya inanan ve tabi olanlar olduğu gibi sürekli isyan eden, haddi aşan ve ihanet eden, kitabı tahrif eden ve dini değiştirenler var olmuştur. Sonraki peygamberler karşısında veya peygamberlerden sonraki dönemlerde de Ehl-i kitabın benzer tavırları süregelmiştir. Öte yandan Kur'an, Yahudi ve Hristiyanlarla ilgili olarak hem kendi kitaplarına hem de Kur'an'a inananların sayısının çok az olduğunu; çoğunluğun inkâr bataklığına saplandığını ortaya koymaktadır. Âyetin siyaki açısından ise öncesinde 60 âyette Ehl-i kitabın yanlışlarından, isyanlarından, şirke batmalarından, ihanetlerinden söz edilmekte; 120. âyette ise “onların dinlerine tabi olmadıkça senden razı olmayacaklardır” şeklinde Yahudi ve Hristiyanların çoğunluğunun batıl inançları üzerine devam ettiklerine vurgu yapılmaktadır. Bu endişeyi hisseden bazı müfessirler “Ehl-i kitabın birkısmı” şeklinde manayı daraltmaya çalışmıştır. Ancak buna gerek yoktur. Çünkü *yetlûnebû hakka tilâvetihî* ibaresinin hâl cümlesi olarak takdir edilmesi bu problemi ortadan kaldırmaktadır. Bu durumda “kendilerine kitap verilenler, o kitabı hakkıyla okudukları takdirde” veya “kendilerine kitap verilenlerden o kitabı hakkıyla okuyanlar” şeklinde kayıtlı bir anlam ortaya çıkmaktadır ki bu anlam, âyetin metin bağlamı ve siyakiyle tam bir uyum içerisindedir. Bu durumda âyetin baş tarafının anlamı, “kendilerine Tevrat'ı verdiğimiz Ehl-i kitap, o kitabı hakkıyla okudukları takdirde...” şeklinde olacaktır.

Yetlûnebû hakka tilâvetihî ifadesinde *yetlû* kelimesinin “okumak” veya “izlemek, tabi olmak” şeklindeki anlamından hareketle iki farklı yorum yapılmaktadır. İfade, müfessirler tarafından lazimi manasıyla “hakkıyla okumak”, “indigi şekliyle okumak” şeklinde açıklandığı gibi, melzumi

⁵⁶ Bkz. Ebû Hayyân, *Bahr*, 1/592; es-Semîn el-Halebî, *ed-Dürri'l-masûn*, thk. Ahmed Muhammed el-Harrât (Dimeşk: Dârü'l-Kalem, 1432), 2/94-95.

manasıyla “ona tabi olmak; onunla hükmetmek; onunla amel etmek” şeklinde de açıklanmıştır. Âyetin selikasına uygun olarak *kitap verilenler* ibaresinin, *yetlunehû*’daki *hû* zamirinin en yakına; lafzi olana (*kitâb*) raci olmasını gerekli kılmaktadır. Çünkü *tilavet* ile *kitâb* bir arada kullanıldığında zihne ilk gelen mana okumadır. Birkaç istisna dışında Kur’an’ın tamamında *tilavet* bu anlamıyla kullanılmıştır. Öte yandan bu iki farklı mana, daha sonraki *yü’minûne bihî* ve *yekfur bihî* ifadelerindeki *hû* zamirinin anlamlandırılmasında da etkin olmaktadır. Çünkü biraz sonra inceleyeceğimiz gibi, bu iki fiile bitişen zamiri kitabın, Allah’ın, peygamberin ve hidayetin karşılayabileceği şeklinde dört görüş zikredilmektedir ki *tilavet* kelimesinin her iki manası kitap ve hidayet rehberi için uygun iken Allah ve peygamber için sadece “tabi olmak” anlamı uygun düşmektedir. Her ne kadar dört vecih muhtemel görülse de cümlenin başında *kitâb* kelimesinin geçmesi; *yetlunehû* ifadesindeki zamirin *kitâb*’a raci olması sebebiyle sonraki zamirlerin aynı cins (Kur’an) atfedilmesi daha uygun düşecektir. Ebû Hayyân’ın dediği gibi, *kitâb* merkezinde *tilavet* kelimesine her iki anlamın verilmesi mümkün olduğu için her ikisinin aynı anda kastedilmesine bir engel yoktur; ama Allah ve resulüne raci kılınması durumunda sadece tabi olmak manasını vermek gerekecektir. Bu yüzden *yetlunehû* ibaresine “olduğu şekliyle okumak” anlamı uygun düşecektir. Çünkü bu ibarenin gelmesi ve bir anlamda iman edenlerin temel gerekçesi olarak sunulması, zıddını nefyetmek içindir. “Kitabı hakkıyla okumak ve onunla amel etmek”; özellikle daha önceki âyetlerde ve Kur’an’ın genelinde Yahudilerin ekseriyeti için anlatılan Tevrat’a yönelik manipülasyonlara bu kimselerin girişmediklerini ifade etmek için getirilmiştir. Çünkü Kur’an’da inkârcı Yahudilerin, Tevrat’ı tahrife yeltendikleri, kelimeleri yerinden oynatarak değiştirdikleri⁵⁷; Tevrat’taki âyetlerin bir kısmını kağıtlara yazıp bir kısmını gizledikleri, elleriyle yazdıklarını Allah’tandır diye sundukları⁵⁸, söyledikleri yalanların Tevrat’tan olduğunu sansınlar diye dillerini eğip bükerek Allah’tandır dedikleri, kelime oyunları yaparak âyetleri tahrif ettikleri⁵⁹ anlatılmaktadır. Bunların bir kısmı bu âyetten önceki siyakta da geçmektedir. Dolayısıyla bu ifade; tahrif, tağyir, tebdil, eğip bükme, gizleme, kelime oyunu yapma, kendi sözlerini Allah’ın sözleri gibi sunma şeklindeki bu kirli işleri yapmadan Tevrat’ı nazil olduğu şekliyle, eğmeden bükmeden okuyup anlamayı karşılayacaktır.

Yü’minûne bihî ve *yekfur bihî* ifadelerindeki *hû* zamirinin neyi karşıladığı konusuna gelince, bu iki zamirin; *kitâb*’a, nebiye, Allah’a ve *hüda*’ya raci olabileceğine dair dört görüş aktarılmaktadır.

Zamirin Allah’a raci olduğu görüşü, *hû* zamirinin *âteynâ* fiilindeki *nâ* (biz) zamirine raci olduğu; bizden o’ya geçişte iltifat sanatı olması sebebiyle zamirin mercüinin sonuçta Allah olduğu fikrine dayanır. Buna göre ifadenin anlamı, “kendilerine kitap verdiklerimizden o kitabı hakkıyla *tilavet* edenler, Allah’a inanırlar.” şeklinde olacaktır.

Nebiye raci kılınması görüşüne gelince, her ne kadar nebiyle ilgili bir kelime âyette geçmese de, cümleden ve siyaktan nebinin kastedilebileceğini söyleyen müfessirlere Ebû Hayyân itiraz etmekte; 119. âyetin “*Biẓ seni müjdelemen ve uyarman için doğru ve gerçek bir mesajla gönderdik.*” ifadesindeki muhatap zamiri (sen) Peygamber’i karşıladığı için iltifat yoluyla *hüve* şeklinde kullanılan bu zamire raci olacağını vurgulamaktadır. Buna göre âyetin manası, “*kendilerine kitap verdiklerimizden o kitabı hakkıyla tilavet edenler, Muhammed’e inanırlar.*” şeklinde olacaktır.

⁵⁷ el-Bakara 2/58-59, 75, 211; en-Nisâ 4/46; el-Mâide 5/13, 41; el-A’ râf 7/161-162.

⁵⁸ el-Bakara 2/79, 146; 159, 174; Âl-i İmrân 3/187; el-Mâide 5/15; el-En’âm 6/91.

⁵⁹ el-Bakara 2/104; Âl-i İmrân 3/78; en-Nisâ 4/46.

Zamirin *hüdâ* kelimesine raci olması görüşü ise bir önceki (120.) âyette “*Asıl hidayet, Allah'ın hidayetidir.*” ifadesinde hidayet kelimesinin geçmesine dayandırılır. Bu görüşe göre, bir önceki âyette inkârcı Yahudilerin kendi batıl dinlerine saplanıp kalmalarının bir hidayet olmadığı; asıl hidayetin Allah'ın hidayeti olduğu vurgulanmış; bu şekilde inat edenlerin Allah'ı inkâr ettikleri ve kabul etmedikleri ortaya konmuş; bu âyette ise Yahudilerden kitabı hakkıyla tilavet edenlerin Allah'ın hidayetine tabi oldukları belirtilmiştir.

Son görüş ise zamirin *kitâb'a* raci olmasıdır. Ebû Hayyân, diğer üç görüşü muhtemel görmesine rağmen, gerek *yetlûnehû*'daki gerekse *yû'minûne bibî* ve *yekfur bibî*'deki bütün zamirlerin *kitâb'a* raci olduğunu; hangi kitap tercih edilecekse *kitab'ın* da hepsinde onu karşılayacağı görüşünü üzerine basa basa vurgulamaktadır. Gerekçesi, bir cümlede birden fazla tekrar eden zamirin, kendinden önceki en yakın tek unsura gitmesinin; zamirlerin mercii'nin farklılaşmasından daha doğru olduğudur. Çünkü mercilerin farklılaşması durumunda lafızda düğüm, manada karışıklık meydana gelecektir. Her üç zamir, aynı şeye raci olduğunda sahih bir mana zaten ortaya çıkmaktadır. Buna engel olacak lafzi veya manevi bir karine bulunmadığı için bu manadan dönülmesi uygun olmayacaktır. Bu görüşe göre âyetin anlamı, “*Kendilerine kitap verdiklerimizden o kitabı hakkıyla tilavet edenler, o kitaba inanırlar.*” şeklinde olmaktadır. Buradaki *kitâb* kelimesi neye tekabül edecektir sorusuna Ebû Hayyân'ın cevabı, hangisini tercih ederseniz ona tekabül edecektir şeklindedir. *Ellezîne* ile müminler kastedilirse, *kitâb* ile de Kur'an kastedilmiş olacak; diğer zamirler de Kur'an'a raci kılınacaktır. *Ellezîne* ile Yahudiler veya Ehl-i kitap kastedilirse, *kitâb* ile de Tevrat kastedilmiş olacak; diğer zamirler de Tevrat'a raci kılınacaktır.

Bu yaklaşımlardan hangisinin uygun olduğu sorusuna gelince, bilindiği üzere Kur'an'da zamirlerin mercii'nin tespitinde üç unsur önemlidir: Ya zamirin mercii öncesinde lafzen geçmektedir; ya zamirin mercii metinde geçmemekle beraber metnin anlamından anlaşılmalıdır; ya da zamirin mercii lafızdan ve metnin anlamından anlaşılmalıdır için ancak harici bir unsurla tespit edilmektedir. Temel prensip bu olmakla birlikte bir metin içerisinde birden fazla kez geçen bir zamirin neye tekabül ettiği meselesi karmaşıktır. Normal şartlarda *hû* zamirinin mercii, ister *kitâb*, ister Allah, ister nebi, isterse *hüdâ* kelimeleri olsun, hepsinin metinde raci edileceği bir aslı bulunmaktadır. Buradaki temel sorun, üç kere geçen *hû* zamirinin hepsinin aynı şeye tekabül edip etmeyeceği veya böyle bir zorunluluğun olup olmadığı meselesidir. Öncelikle Ebû Hayyân'ın aynı metin içerisinde aynı zamirin tek tekabülünün olması gerektiği tezi tartışmaya açıktır. Birkaç defa kullanılan zamirin aynı pasajda farklı şeylere raci kılındığına dair Kur'an'da örnekler çoktur. Bunları ayırtmak için metin, metin içi bağlam, sebep-i nüzul, Kur'an bağlamı ve benzeri bir çok unsur kullanılarak en uygun merci tayin edilir. Öncelikle âyetin öncesiyle bağlantısız olması mümkün gözükmemektedir. Çünkü öncesinde Yahudi ve Hristiyanların kötülerinden söz ediliyor, sonrasında ise iyilerinden söz ediliyor. Âyetin ibtidai cümle olarak gelmesi ise medhin mübalağasına yöneliktir. Bu yüzden doğrudan müminler olarak takdir edilmesi bağlam açısından uygun değildir. Dolayısıyla *ellezîne* Ehl-i kitap, *kitâb* da Tevrat olunca, bundan sonraki cümlelerde zamirin mercii'nin Tevrat yapınca; yukarıdan beri Peygamber'e ve Kur'an'a uyum, ona tabi olun mesajı veren âyetler; ne yaparsan yap onlar senin kiblene uymazlar; onların dinine tabi olmadıkça senden razı olmazlar gibi ifadeler dikkate alınınca, “kendilerine kitap verdiklerimiz bu kitabı (Tevrat'ı) hakkıyla okurlarsa o Tevrat'a inanırlar” şeklindeki mana, siyakın zorladığı “o peygambere ve kitaba uyma” muhtevasıyla doğrudan bir ilişkiyi bize kuramaz. Dolaylı olarak

Tevrat'ı hakkıyla okur, ona inanırsanız zaten gerçeği görürsünüz gibi uzak bir tevile ihtiyaç hisseder ki buna gerek yoktur. Çünkü kitabı hakkıyla okumak, zaten doğal olarak ona inanmayı getireceği için "iman ederler" cümlesinin tekrar etmesi, bir anlamda malumun ilamı kabilinden olur. Hâlbuki önceki âyetlerde anlatılanların tümünün gayesi, Yahudilerin peygambere ve kitaba inanmalarını sağlamaktır. Bu yüzden âyetlerin verdiği mesaj, "o inkârcı Yahudiler, hiçbir şekilde senin dinine ve sana tabi olmayacaklardır; ancak onların içerisinde bir grup var ki onlar Tevrat'ı layıkıyla okurlar; bunun gereği olarak sana ya da senin kitabına inanırlar" şeklindedir. Üstelik bir öncekiyle birlikte bu âyet, 40. âyetle başlayan Mûsâ kıssası üzerinden Yahudi ve Hristiyanlara defalarca yapılan açık ve imalı tebliğin fezlekesini oluşturmaktadır ve şöyle bir sonuç cümlesi sunmaktadır: Bu kadar çabalamana rağmen o Yahudi ve Hristiyanlar, onların dinine girmedikçe senden razı olmazlar; yani senin dinine girmeyeceklerdir. Ama onlardan bir kısmı ellerindeki Tevrat'ı hakkını vererek okur. İşte bunlar senin kitabına inanacaklardır. Kitaba inanmayanlar ise kaybetmeye mahkumdurlar.

Ellezîne cümlesinin ihbari bir isim cümlesi şeklinde gelmesiyle ikinci cümlenin şart cevap şeklinde gelmesi arasında nasıl bir nükte vardır sorusuna da şöyle cevap verebiliriz. Birinci cümle, fiilî bir durumdan söz etmekte, sebab-i nüzulde adı geçen şahıslara atıfla Ehl-i kitap içerisinde kitabı hakkıyla okuyup anlayan bir kesimin Kur'an'a iman ettiğini haber vermektedir. İkinci cümle ise fiilî bir durumdan haber vermek yerine bir tehdit içermektedir. Şart cümlesinin peşinden cevap olarak gelen cümlenin başına *fâ* edatının gelmesi, cümlenin isim cümlesi olması, ayrıca *ülâike* zamirinin zamir-i fasl ile tekit edilmesi, haberin eliflamlı gelmesi, zamir (*hüm*) yerine ism-i işaretin (*ülâike*) kullanılması gibi tekit unsurlarıyla tehdidin derinliği ve dozu artırılır; inkârcıların karşılaşacakları zararın kaçınılmaz olduğu ortaya konur. Bir anlamda inkâra meyledenlere şu mesaj verilir: Kitabı hakkıyla okuyanlar gerçeği görerek Kur'an'a ve Peygamber'e nasıl iman ettiyse siz de öyle iman edin. Kim gerçeği görmeyip bile bile inkâra yeltenirse, onlar kesinlikle kaybetmeye mahkumdur.

4. Âyet İçin Tefsir ve Meal Önerisi

Bütün bu incelemeler neticesinde önce âyetin metin bağlamı okunarak mufassal bir tefsir; sonra da açıklamalı bir meal önerisi yapılacaktır.

Âyetin bağlamsal tefsirini yapmak için Bakara Sûresi'nin Yahudilerle ilgili olan 40-121. âyetlerinin genel hatlarıyla görülmesi gerekmektedir. Bunu yaparak Yahudilerle Hz. Peygamber'in kronolojik ilişkisini; ayrıca bu âyetler boyunca esas maksadın onları İslâm'a girmeye davet olduğunu, onların ise bütün hakikatleri bilmelerine rağmen inkâr ettiklerini ortaya koyacağız. Şöyle ki, Bakara Sûresi'nin 40. âyetiyle başlayan ve 122. âyete kadar süren geniş bir âyet halesinde Medine'deki Yahudilere, Hz. Mûsâ ve İsrailoğulları kıssası üzerinden tebliğ yapılır.

40. âyette geçmişte İsrailoğullarına bahşedilen nimetlerden ve verdikleri ahitten söz edildikten sonra Kur'an'a iman etmeye, müminlerle birlik olmaya davet edilerek ilk tebliğ yapılır. İlahi emirleri insanlara öğütlerken bir kesimin bunlardan uzak durduğu hatırlatılarak birtakım handikaplarına temas edilir.

Bu bölümün ilk perdesi böyle kapatıldıktan sonra tekrar kendilerine verilen nimetler ve âlemlere üstün kılınmaları hatırlatılarak Hz. Peygamber'e ve Kitab'a uymaya çağırılırlar. Bu aşamada, Allah'ın bahşettiği nimetlere karşı atalarının sergilediği nankörlükler hatırlatılır. Özellikle

Mısır'dan Kudüs'e uzanan süreçteki inkârcı ve uzlaşmaz tavırları dile getirilir. Başlarına gelen felaketlerin bu tavırları yüzünden olduğu farklı üsluplarla anlatılır.

Daha sonra Yahudi bilginlerinin ikiyüzlü tavırlarına temas edilir; kendi çıkarlarını koruma adına Allah'ın kelamını tahrif ettikleri belirtilir. Müminlere ılımlı yaklaşanlara karşı uyguladıkları baskıya yer verilir.

80. âyetten sonra Medineli Yahudilerin bir kısım iddialarına cevaplar verilir; bu arada tarihe değişik vurgular yapılarak yanlışları aralara serpiştirilir. Onlara verilen cevaplar içerisine, Allah Resulü'ne ve müminlere karşı planladıkları birtakım kötü emellerine dönük mesajlar yüklenir.

Zaman zaman Kur'an'a iman etmeye davet edildiklerinde onların "Biz sadece bize indirilen Tevrat'a iman ederiz; başkasına etmeyiz" şeklindeki sözlerinin gerçek olmadığı, aslında kendi kitaplarını bile hiçe saydıkları birtakım somut örnekler eşliğinde anlatılır. Peygamberlerin canına kıymaları ve tanrı diye buzağıya tapınmalarında olduğu gibi Tevrat'ın açık emirlerini kulak ardı ettiklerini gösteren örneklere yer verilir.

Kendilerini seçkin gören, cenneti tekellerine aldıklarına inanan, bundan ötürü kibirlenerek Peygamber'e ve Kur'an'a karşı umursamaz bir tavır takınan Yahudilerin ikiyüzlülükleri ortaya konur. Onların vahiy yerine şeytanların uydurduğu birtakım efsanelerin peşine takıldıkları anlatılır.

Ehl-i kitabın temelsiz iddialarına cevaplar verilir; ayrıca kendi aralarındaki ihtilaflar dile getirilir. Nihayet, kendi dinlerine girmedikçe Yahudilerin de Hristiyanların da Hz. Peygamber'den hoşnut olmayacakları ifade edilerek onların Allah Resulü'ne bakışı ortaya konur; bir anlamda Müslümanların Ehl-i kitaba dönük iyiniyetli beklentilerinin bir karşılığı olmadığı ilan edilir.

İşte bütün bu siyak içerisinde 121. âyet gelmektedir.

Öncesindeki âyetlere baktığımızda 41-42. âyetlerde başlayan "Hz. Peygamber'e ve Kur'an'a uyun" emri, tarihten sunulan kesitlerle; gerek verilen nimetler; gerek yaptıkları hatalar, çelişkiler ve handikaplar birer vasıta gibi değerlendirilerek tarih boyunca yanlış yaptıkları gibi şimdi de yanlış yaptıkları, doğru yolda olmak için Kur'an'a ve Peygamber'e tabi olmaları gerektiği vurgulanır. Üslup, Yahudilerin gösterdiği inat ve inkâra karşı sertleşir; saçma sapan iddialarına ve kuruntularına cevap verilir; kıskançlıklarından ve inatçı inkârlarından söz edilerek onların iflah olmayacakları anlatılır. 120. âyette artık onların dinine girmedikçe Hz. Peygamber'den razı olmayacakları söylenerek dönüşü olmayan bir yola girdikleri; gerçek hidayetin Allah'ın kitabıyla olacağı net bir dille ifade edilir. Bu hidayete tabi olmayan kimselerin küfür batağında olduğuna hükmedilir. 121. âyetle, Âl-i İmrân 3/113'de de ifade edildiği gibi, Ehl-i kitabın hepsinin inkârcı olmadığı; onların içinde ellerindeki kitabı nazil olduğu şekliyle okuyan, anlayan, yaşayan kimselerin bulunduğu belirtilerek Ehl-i kitaptan sadece böyle kimselerin Kur'an'a inandıkları vurgulanır; bunların dışında kalan ve Kur'an'ı inkâr eden kimselerin ise kaybedenler olduğu bildirilir.

Yukarıdaki bağlam ışığında Bakara Sûresi'nin 120-121. âyetleri tafsilatlı olarak şu şekilde tefsir edilebilir:

Ey Muhammed! Sırf vahiy geleneğinden haberdar oldukları; kendi kitaplarında senin hakkında yazılanları bildikleri; seni çocuklarını tanır gibi tanıdıkları için Mekke'den beri inen âyetlerle onları taltif eden; öven; bilirkışı yerine koyan âyetler inzal ettik. Hatta kalpleri ısınır diye

kible olarak iki seneyi aşkın süre onların kiblesine yönelmeni sağladık. Bu süreçte, aslında cevabını bildikleri birtakım soruları, müşrikleri vasıta kılarak hem indirdiğimiz ayetlerle hem de Resulümün diliyle cevapladık. Medine'ye geldiğinde tıpkı Mûsâ gibi bir peygamber olan ve Tevrat gibi bir kitaba sahip bulunan bir peygamber gönderdik; senin vasıtanla sana ve getirdiğin kitaba tabi olmaları gerektiğini onlara tebliğ ettik. Peygamber kendi milletlerinden gelmedi diye kıskançlık ve düşmanlıkları yüzünden kabule yanaşmadılar. Biz ise belki kalpleri yumuşar ve gerçeği görürler diye sürekli tebliğe devam ettik. Onların geçmişte nasıl seçilmiş millet olduklarını anlattık; onları yeryüzünde kimseye bahşedilmeyen nimetlere boğduğumuzu hatırlattık. Bütün dönemliklerine, ihanetlerine, inkârlarına rağmen her defasında onları affettik; affedilmez suç işleyenlere ise onulmaz ve çok acı azaplar tattırdık. Belki ibret alırlar diye onlara atalarının yaptığı hataları hatırlattık. Ama onlar, atalarının yolundan gittiler; gerçeğin peşinden gitmek yerine söylentilerin, kuruntuların ve batıl inançların peşinden koşular. Kitap olarak Tevrat bize yeter demelerine rağmen onu bile tahrif ettiler; onunla oynadılar. Kendi kitaplarına bunu yapan yeni gelen kitabı nasıl kabul etsin ki? Sürekli ihtilaf çıkarıyorlar, itiraz ediyorlar, ikiyüzlü tavır sergiliyorlar, size vahiy gelmesini kıskanıyorlar. Bırakın iman etmeyi, müminleri bile imanlarından çevirmeye çalışıyorlar. Kur'an hakkında iftiralarda bulunuyorlar. İnatla inkârlarına devam ediyorlar. Bu yüzden kalpleri kaskatı kesildi; itiraf ettikleri gibi kalpleri sünnetsiz onların. Ne yaparsan yap, hangi delili getirirsen getir, kendi batıl dinlerine girmedikçe onlar senden hoşnut olmayacaklar. İnkârlarında devam edecek ve kesinlikle kaybedeceklerdir. Bu arada onların süslü, tumturaklı sözlerine kalbin meyledip de sakın ola ki heva heveslerine uymayasın. Onlara şunu ilan et: Artık Tevrat'ın hükmü bitmiştir; gerçek hidayet kitabı artık Kur'an'dır. Allah, nasıl ki zamanında Tevrat'ı indirdiyse şimdi de Kur'an'ı indirmiştir. Bu uyarılarına kulak asmazlarsa kendileri bilir; batıl kuyularında kör ve sağır olarak kalmaya devam etmek istiyorlarsa etsinler. Kendileri kaybeder.

Peki Ehl-i kitabın hepsi böyle midir? Hayır! Senin de gördüğün gibi, aralarında kendilerine verdiğimiz Tevrat'ı eğip bükmeden, yalan dolana girmeden, kelime oyunu yapmadan, gizlemeden, tahrif etmeden, keyfine göre tevil etmeden, olduğu şekliyle, indiği gibi okuyan Abdullah b. Selâm, Sa'ye b. Amr, Temmâm b. Yahûda, Esed b. Ka'b, Üseyd b. Ka'b, İbn Yâmin ve Abdullah b. Sûriyâ gibi kişiler var. Bunlar gerçeği gördüler; hiçbir itiraza ve inkâra düşmeden Kur'an'a teslim oldular; Muhammed'e tabi oldular. İşte bunlar, senden hoşnut olan, seni seven ve kurtuluşa erenlerdir. Kur'an'ı bile bile inkâr edenler, kesinlikle kaybetmeye mahkumdurlar. Bu, böyle biline...

Yukarıdaki tefsire uygun olarak ilgili ayetler için aşağıdaki gibi bir açıklamalı meal önerebiliriz:

120. Anlaşılan o ki, sen onların dinine uymadıkça Yahudiler de Hristiyanlar da asla senden hoşnut olmayacaklardır. *Tabrif, tağyir ve inkârlarına devam edecek, batıl inanç ve kuruntuların peşinden koşturacak, sonuçta hüsrana uğrayacaklardır.* Onlara de ki: “*Tevrat'ın vakti geçmiştir; artık Allah'ın hidayet rehberi Kur'an, tek gerçek rehberdir. Bu böyle biline...*” Sana gelince ey Peygamber! *Sakın ola ki onların süslü ve tumturaklı sözleri, senin ve müminlerin aklını çelmesin. Vahiy yoluyla sana gelen bu hakiki bilgiye rağmen onların içi boş arzularına uyacak olursan bil ki seni ve müminleri Allah'a karşı koruyup kollayacak ne bir dostun ne de bir yardımcın olacaktır.*

121. *Kuşkusuz Ehl-i kitabın hepsi böyle değildir; kendilerine Tevrat'ı verdiklerimiz, o kitabı gereği gibi okudukları takdirde, hem sana hem de Kur'an'a hakıyla iman ederler; senden hoşnut olurlar.*

İşte bunlar, kurtuluşa erecektir. Kur'an'ı ve Peygamber'i inkâr edenler ise kesinlikle kaybetmeye mahkumdurlar.

Ayetin doğru anlaşılabilmesi için mutlaka eklenmesi gereken açıklamalar göz önüne alınarak ilgili ayetler için aşağıdaki şekilde bir kısa çeviri önerebiliriz:

120. Anlaşılan o ki, sen onların dinine uymadıkça Yahudiler de Hristiyanlar da asla senden hoşnut olmayacaklardır. Onlara de ki: “*Tevrat'ın vakti geçmiştir;* artık Allah'ın hidayet rehberi Kur'an, tek gerçek rehberdir.” Sana gelince ey Peygamber! *Vahiy yoluyla* sana gelen bu hakiki bilgiye rağmen onların içi boş arzularına uyacak olursan bil ki seni Allah'a karşı koruyup kollayacak ne bir dostun ne de bir yardımcın olacaktır.

121. *Bunların aksine* kendilerine Tevrat'ı verdiklerimiz, o kitabı gereği gibi okudukları takdirde, Kur'an'a hakkıyla iman ederler. Kur'an'ı inkâr edenler ise kesinlikle kaybetmeye mahkumdurlar.

Sonuç

Bakara Sûresi'nin 121. ayetin muhatabını belirlemek, mübhem noktaları tavzih etmek ve muhtelif irab takdirlerini değerlendirmek suretiyle ayette kastedilen anlamı ortaya koymak için yaptığımız bu inceleme sonucunda gördük ki bu ayet, gerek nüzul sebebi gerek içerdiği mübhemler gerekse cümlelerinin irabı bakımından müfessirlerin çok sayıda ihtilafına konu olmuştur ve bu ihtilaflar ayetten kastedilen anlamı muğlak hâle getirmiştir. Bu muğlaklığı ortadan kaldırmak için ayette kimlerin kastedildiğine dair rivayet ve yorumlar incelenmiş, ayetin siyaki ve tarihi veriler göz önünde bulundurularak Yahudilerden İslam'a girenlerin kastedildiği kanaatine varılmıştır. Dolayısıyla ayetteki diğer mübhemler de buna uygun olarak tavzih edilmiş ve genel çerçeve olarak ayette Ehl-i kitaptan olup da kendilerine indirilen kitabı, hakkını vererek okuyanların da bulunduğu ve bunların ellerindeki kitabın gereği olarak Hz. Muhammed'in hak peygamber, getirdiği Kur'an'ın hak kitap olduğunu anlayıp ona iman edeceklerinin kastedildiği sonucuna varılmıştır. Belirlediğimiz bu anlam doğrultusunda ayet için tefsir ve meal önerisi de yapılmıştır. Dolayısıyla ileride yapılacak tefsir ve meal çalışmalarında ortaya koyduğumuz mananın esas alınması, ayette kastedilen anlamın okuyucuya doğru şekilde ulaştırılmasına katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Abdürrezzâk b. Hemmâm. *Tefsîru Abdürrezzâk*. thk. Mahmud Muhammed Abduh. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1999.
- el-Âlûsî, Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdullah. *Rûbu'l-meânî fî tefsîri'l-Kur'ânî'l-aẓîm ve's-seb'î'l-mesânî*. thk. Ali Abdülbârî Atiyye. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1994.
- el-Begavî, Muhyissünne el-Hüseyn b. Mesud. *Meâlimü't-tenzîl fî tefsîri'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Abdullah Nemr. el-Memleketü'l-Arabiyyetü's-Suûdiyye: Dârü Taybe, 1417/1997.
- el-Beyzâvî, Nâsiruddîn Abdullah b. Ömer. *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*. thk. Muhammed Abdurrahman Maraşlı. Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1418/1998.
- el-Bikâî, İbrâhîm b. Ömer. *Nazmü'd-dürer fî tenâsübi'l-ây ve's-süver*. Kahire: Dârü'l-Kitâbi'l-İslâmî, ts.
- el-Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail. *el-Câmiu's-sabîh*. Beyrut: Dârü Tavki'n-Nuhât, 1422 [2001].
- Ebû Hayyân, Esîrüddîn Muhammed b. Yûsuf el-Endelüsî. *el-Babri'l-mubît*. thk. Sıdkî Muhammed Cemîl. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1420/1999.
- Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm. *Fezâilü'l-Kur'ân*. thk. Mervan el-Atiyye v.dğr. Dımeşk – Beyrut: Dârü İbn Kesîr, 1415/1995.
- Ebû Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ. *Mecâzi'l-Kur'ân*. thk. Fuad Sezgin. Kahire: Mektebetü'l-Hancî – Dârü'l-Fikr, 1390/1970.
- Ebü'l-Leys Nasr b. Muhammed es-Semerkindî. *Tefsîrü's-Semerkindî el-müsemmâ bi-Babri'l-ulûm*. thk. Muhammed Mu'avviz v.dğr. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1413/1993.
- Ebü's-Suûd, Muhammed b. Muhammed el-İmâdî. *Tefsîrü Ebi's-Suûd el-müsemmâ İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâya'l-kitâbi'l-kerîm*. Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- el-Hilâlî, Selîm b. İd – Muhammed b. İsa Âlü Nasr. *el-İstîâb fî beyâni'l-esbâb*. el-Memleketü'l-Arabiyyetü's-Suûdiyye: Dârü İbnü'l-Cevzî, 1425 [2004].
- İbn Arefe, Muhammed b. Muhammed. *Tefsîrü'l-İmâm İbn Arefe*. thk. Hasan el-Mennâî, Tûnus: Merkezü'l-Buhûs, 1986.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *Tefsîrü't-Tabrîr ve't-tenvîr*. Tunus: ed-Dârü't-Tûnusiyye li'n-Neşr, 1984.
- İbn Atiyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib el-Endelüsî. *el-Muharrari'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-aẓîz*. thk. Abdüsselâm Abdüşşâfi Muhammed. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye,

1422/2001.

İbn Ebî Hâtîm, Abdurrahman b. Muhammed. *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-aşîm*. thk. Es'ad Muhammet Tayyib. el-Memleketü'l-Arabiyyetü's-Suûdiyye: Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, 1419.

İbn Ebî Zemeneyn, Hüseyin b. Ukkâşe el-Mâlikî. *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-aşîz*. Kahire: el-Fârûku'l-Hadîse, 1423/2002.

İbn Fâris, Ebü'l-Hüseyin Ahmed b. Fâris er-Râzî. *Mu'cemü Mekâyisi'l-lüga*. thk. Abdüsselam Muhammed Harun. [Beyrut:] Dâru'l-Fikr, 1399/1979.

İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İsmail b. Ömer. *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-aşîm*. thk. Sâmi b. Muhammed es-Selâme. el-Memleketü'l-Arabiyyetü's-Suûdiyye: Dâru Taybe, 1420/1999.

İbn Sa'd, Muhammed ez-Zührî. *et-Tabakâtü'l-kebir*. thk. Ali Muhammed Ömer. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1421/2001.

İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Abdurrahman b. Ali. *Zâdü'l-mesîr fî ilmi't-tefsîr*. thk. Abdürrezzâk el-Mehdî. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1422/2001.

Îcî, Adudüddîn Muhammed b. Abdurrahman el-. *Câmiu'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*. thk. Abdülhamîd Hindâvî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2004.

el-İzz b. Abdüsselâm, Ebû Muhammed İzzüddîn Abdülazîz. *Tefsîrû'l-Kur'ân*. thk. Abdullah b. İbrahim el-Vehbî. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1416/1996.

el-Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li-abkâmi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed el-Berdûnî – İbrâhîm Etfeyyîş. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1384/1964.

el-Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed. *Te'vîlâtü ehlî's-sünne: Tefsîrû'l-Mâtürîdî*. thk. Mecdi Basellûm. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1426/2005.

el-Mâverdî, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed. *en-Nüket ve'l-uyûn: Tefsîrû'l-Mâverdî*. thk. es-Seyyid b. Abdülmaksûd b. Abdurrahîm. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye; Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, ts.

Mekkî b. Ebû Tâlib, Ebû Muhammed el-Kaysî. *el-Hidâye ilâ bülgî'n-nihâye fî ilmi meâni'l-Kur'ân ve tefsîrihi ve abkâmihi ve cümel min fünûni ulûmih*. thk. eş-Şâhid el-Büşeyhî v.dğr. Şârika: Câmiatü's-Şârika, 1429/2008.

Muqâtil b. Süleymân, Ebü'l-Hasan el-Ezdî el-Belhî. *Tefsîrû Muqâtil b. Süleymân*. thk. Abdullâh Mahmûd Şehhâte. Beyrut: Müessesetü't-Târîhi'l-Arabî, 1423/2002.

- Mücâhid b. Cebr, Ebü'l-Haccâc el-Mekkî. *Tefsîri Mücâhid*. thk. Muhammed Abdüsselâm Ebü'n-Nîl. Mısır: Dârü'l-Fikri'l-İslâmiyyi'l-Hadîse, 1410/1989.
- Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî. *es-Sabîh*. thk. Muhammed Fuad Abdülbaki. Kahire: Matbaatu İsa el-Bâbî el-Halebî, ts.
- en-Nesefî, Ebü'l-Berekât. *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*. thk. Yusuf Ali Bedyevi. Beyrut, 1998.
- en-Nesefî, Necmeddîn. *et-Teyisr fî't-tefsîr*. thk. Mâhir Edîb Hebûş v.dğr. İstanbul: Dârü'l-Lübâb, 1440/2019.
- er-Râgıb el-İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed. *Tefsîri'r-Râgıb el-İsfahânî*. thk. Muhammed Abdülazîz Besyûnî. Mısır: Câmîatü Tântâ, 1420/1999.
- er-Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer. *Mefâtihu'l-gayb: et-Tefsîri'l-kebîr*. Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1420/1999.
- Saîd b. Mansûr, Ebû Osmân el-Horasânî. *Sünenü Saîd b. Mansûr*. thk. Sa'd b. Abdullah Âlü Humejd. Dârü's-Sumey'î, 1417/1997.
- es-Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. İbrâhîm. *el-Kesf ve'l-beyân an tefsîri'l-Kur'an*, thk. Salâh Bâosmân v.dğr. Cidde: Dârü't-Tefsîr, 1436/2015.
- es-Se'âlibî, Ebû Zeyd Abdurrahmân b. Muhammed. *Tefsîri's- Se'âlibî el-müsemmâ bi'l-Cevâbirü'l-hisân fî tefsîri'l-Kur'an*. thk. Muhammed Ali Muavviz v.dğr. Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî; Müessesüt't-Târîhi'l-Arabî, 1418/1997.
- es-Sem'ânî, Ebü'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed. *Tefsîri'l-Kur'an*. thk. Yâsir b. Muhammed – Guneym b. Abbas b. Guneym. Riyad: Dârü'l-Vatan, 1418/1997.
- es-Semîn el-Halebî, Şihâbüddîn Ahmed b. Yûsuf. *ed-Dürri'l-masûn fî ulûmi'l-kitâbi'l-meknûn*. thk. Ahmed Muhammed el-Harrât. Dımeşk: Dârü'l-Kalem, 1432/2011.
- Süfyân es-Sevrî, Ebû Abdillâh. *Tefsîri Süfyân es-Sevrî*. thk. İmtiyâz Ali Arşî. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1403/1983.
- et-Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr. *Tefsîri't-Taberî: Câmîu'l-beyân an te'vîli âyi'l-kur'an*. thk. Abdülmuhsin et-Türkî. Cîze: Dâru Hecr, 1422/2001.
- el-Vâhidî, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed. *el-Vasît fî tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd v.dğr. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415/1994.
- el-Vâhidî, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed. *el-Vecîz fî tefsîri'l-Kur'âni'l-azîz*. thk. Safvân Adnân Dâvûdî. Dımeşk: Dârü'l-Kalem – Beyrut: ed-Dârü's-Şâmiyye, 1415/1995.

el-Vâhidî, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed. *Esbâbü'n-nüzûl*. thk. Kemâl Besyûnî Zağlûl. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411/1991.

el-Vâhidî, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed. *et-Tefsîru'l-basît*. el-Memleketü'l-Arabiyyetü's-Suûdiyye: Câmîatü'l-Îmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye, 1430 [2009].

Yahyâ b. Sellâm. *Tefsîrü Yahyâ b. Sellâm*. thk. Hind Şilebî. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1425/2005.

ez-Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhim b. es-Serî b. Sehl. *Meâni'l-Kur'ân ve i'râbuhu*. thk. Abdülcelîl Abduh eş-Şilebî. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1408/1988.

ez-Zehabî, Şemsüddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed. *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*. Kahire: Dârü'l-Hadîs, 1427/2006.

ez-Zemaşerî, Cârullah Ebû'l-Ķâsim Maĥmûd b. Ömer. *el-Keşşâf an ĥaĥâiki ğavâmidi't-tenzîl*. Kahire: Dârü'r-Reyyân li't-Türâs – Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1407/1987.

Etik Beyan / Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Yazar(lar) / Author(s)

Muhammet ABAY

Finansman / Funding

Yazar bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadığını kabul eder / The author acknowledges that received not external funding support of this research.

Çıkar Çatışması / Competing Interests

Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan eder / The author declares that he have no competing interests.